BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník VIII. **Číslo 3.** **September 2010**

Rok za rokom padajú zo stromov tie isté listy. Trpezlivo, ako voda v jaskyniach modeluje nádherné výjavy, tak stromy mažú niekdajšie stopy po ľuďoch a ich živote. A ako miznú stopy na zemi, tak sa strácajú spomienky v pamäti. Len haldy kamenia ostali na vrchu Žiar neďaleko Sielnice pri Zvolene zo záhadnej stavby. Ľudia ju volajú Sklený zámok. Aj v archeológii úplne neznalý človek si pri prechádzke hrebeňom všimne veľkú elipsu z kamenia a ďalšie kopy a kopy skál. Všímavejší spozorujú vychodené ryhy od vozov v starej ceste a aj zvláštne až „príliš" pravouhlé jamy vôkol. Sú to neklamné znaky bývalej činnosti človeka. Ale čo tu ľudia robili? Miestni hovoria o zámku a nie hocijakom, ale o sklenom. Že by bol zo skla? Nie celkom, ale predsa! Keď si podrobne začnete prezerať kamene zistíte, že niektoré sú čierne od ohňa a spečené dokopy. Na jednej strane normálne a na druhej akoby bola na nich vrstva skla. Niečo na tom skle naozaj bude!

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

SIELNICKÁ ZÁHADA - SKLENÝ ZÁMOK

V písomnostiach sa o zámku nezachovalo prakticky nič. Len niekoľko legiend, ako napríklad táto o žiarlivej Anne: *Zámok bol jej majetkom. Anna závidela svojej priateľke ľúbostníka z kráľovského vojska na zvolenskom hrade. Aj on ju miloval a aby nemusel odísť zo Zvolena, odmietol vyššiu hodnosť. Annu žiarlivosť premáhala. Intrigami dosiahla, aby sa jej priateľka presťahovala ku nej na zámok a snažila sa jej milého nahradiť. Zaľúbiť sa jej pokúšali mnohí šľachtici, ale ona všetkých odmietala. Jej slzy stekali po múroch a tvrdli na kameň. V slnku sa ligotali, a preto ho obyvatelia pomenovali skleným zámkom.*

Pokračovanie na strane 3.

OSÍDLENIE CHOTÁRA

MESTA BANSKÁ BYSTRICA V STREDOVEKU – V ROKOCH 1255 – 1526

K uvedenej problematike jestvovali už v minulosti odborné interpretácie, ako napr. v prípade polyhistora Mateja Bela (ktorý istý čas žil a pôsobil v Banskej Bystrici) v diele Notitia Hungariae novae historico geographica… z roku 1736:

„Totiž v tom období, ako sme na to vyššie poukázali, boli sem povolaní saskí kolonisti, ktorí rozptýlení všade v horských údoliach bývali v chatrčiach postavených v blízkosti baní, kde sa dobývali kovy. Čoskoro všade tam, kde rudné bane zodpovedali výnosmi vynaloženému úsiliu, obývali potom osadníci vystavené početné obce. Spomedzi nich by som uviedol Staré Hory, Ulmanku a Španiu Dolinu, ktoré majú takú polohu, že sú aj dnes spôsobilé nielen na ťažbu, ale aj na tavenie rudy. Keď neskôr vzrástol počet osadníkov a súčasne aj ich bohatstvo, zatúžili žiť pohodlnejšie a na väčšom priestore podľa zákonov svojho vlastného národa. Preto sa ukázalo nanajvýš vhodné prostredie, kde sa vlieva Bystrica do Hrona. Potok bol vtedy vlastníctvom Bystrického a jemu patrili aj okolité lesy. Keď osadníci získali toto územie za určitý poplatok, alebo, čo sme väčšmi náchylní sa nazdávať, nadobudli ho priamo za dohodnutú sumu, poschádzali z hôr a založili Novú Ves. Z nejedného dôvodu sa nazdávam, že sa to stalo v období po návrate Ondreja II. zo svätej vojny, ktorej sa zúčastnil ako veliteľ."

V tomto diele Matej Bel uvádza nasledovné dediny - sídla zo Zvolenskej stolice, ktoré sa nachádzali v rámci historického chotárneho územia Banskej Bystrice: Nemce, Majer, Rudlová, Sásová, Kynceľová, Kostiviarska, Svätý Jakub, Ulmanka, Špania Dolina, Staré Hory, spolu Piesky (Sandberg) a Haliar, Richtárová, Tajov, Riečka, Podlavice.

Pokračovanie na strane 2.

Voľba starostu v Banskej Bystrici

Túto črtu, napísanú 27. 10. 1923, sme vybrali z kaleidoskopu satirických a humoristických čŕt Jozefa Hobla (1869 – 1943), ktoré písal do Hronských novín v rokoch 1923 – 1925 (súborne boli vydané v roku 1926).

Tento obrázok mal by som začínať nasledovne: „Od obecných volieb až do voľby starostu burácalo verejné mienenie uvedomelého voličstva banskobystrického atď., atď.", ale nezačnem tak, lebo cez celú tú dobu v B. Bystrici nič neburácalo a o uvedomelom voličstve banskobystrickom rozchádzajú sa úsudky priamo diametrálne.

Je ale pravdou, že z počtu 35 novovyvolených obecných otcov najmenej 25 od 16. septembra až do voľby starostu nejedlo, nespalo a uťahovalo sa od svojich povinností, čo u ženatých pánov členov sboru mohlo snadno spôsobiť vážne domáce nedorozumenie.

Pokračovanie na strane 7.

OSÍDLENIE CHOTÁRA MESTA BANSKÁ BYSTRICA V STREDOVEKU – v rokoch 1255 – 1526

Pokračovanie zo strany 1.

V písomných prameňoch sa s Banskou Bystricou stretávame v roku 1255, kedy Belo IV. udeľuje „hosťom“ z novej osady Bystrica ležiacej pri Ľupči (hospitibus nostri de nova villa Bystrice) na ich žiadosť mestské výsady. Už samotné označenie „nová“ predpokladá staršiu pôvodnú osadu Bystrica, ktorá tu existovala pravdepodobne ešte pred tatárskym (resp. mongolským) vpádom v rokoch 1241–1242. Po tomto vpáde došlo k doosídleniu tohto územia hosťami prevažne z nemeckých krajín, predovšetkým zo Saska a Durínska, ako to vyplýva zo samotného privilégia z roku 1255, kde sa nachádza zmienka o zvykovom saskom práve.

Unikátne je, že v tomto privilégiu sa nachádza aj vymedzenie územia – chotára Bystrice, ktoré uhorský panovník udelil hosťom. Hranice tohto územia začínali pri vtoku Udurny (Radvanský potok) do Hrona, ďalej hranicu tvorila cesta do Turca, pokračovala veľkým vrchom až k potoku Celnica (Selčiansky potok) a jeho vtoku do Hrona, prekračovala rieku Hron a na druhej strane viedla po hrebeni ďalšieho vrchu po sútok Hrona a Udurny. K tomuto územiu im dáva Belo IV. ešte hradnú lúku (pratum, quod vocatur, castri).

Z hľadiska reálií osídlenia darovaného chotára a okolia je privilégium výpovedné len pre jeho rozsah a aj to len v stručnej forme. Dozvedáme sa z neho síce napríklad o práve slobodne si voliť farára, ktorého bude potvrdzovať ostrihomský arcibiskup, či o povinnostiach hostí voči kráľovi súvisiacich s baníctvom a vyťaženými kovmi, no nedozvedáme sa o osídlení tohto územia a o potenciálnych sídlach nachádzajúcich sa na tomto teritóriu, resp. o sakrálnych objektoch.

Aj preto zostáva niekoľko otázok na fakty ako villa – mesto Bystrica a sídlisková štruktúra chotára vyzerali po roku 1255. Bystricu určite tvorili drevené domy hostí, ktorí sa zaoberali predovšetkým baníctvom. Existencia kostola v Bystrici v listine nie je potvrdená. Zmysel ustanovenia práva voľby farára by však nepriamo mohol dosvedčovať, že farský kostol jestvoval v Bystrici už pred rokom 1255. Samotná existencia kostola už v tejto dobe v Bystrici je sčasti spochybnená v spomienkach Dernschwamma, ktorý zachytil v 16. storočí miestnu tradíciu, podľa ktorej, kým nemali Bystričania chrám, dochádzali na bohoslužby do kostola sv. Antona v blízkej Sásovej, ktorý sa prvýkrát spomína v písomných prameňoch v roku 1350. Samotné „pustovnícke“ patrocínium kostola môže poukazovať ešte na jeho dlhodobejšiu predchádzajúcu existenciu.

Napriek tomu, že sa pri vytýčení hraníc Bystrice v roku 1255 nespomínajú priamo žiadni susedia, už v roku 1263 ich máme doložených v susednej Radvani. Absencia týchto susedov v roku 1255 súvisela pravdepodobne s faktom, že v tej dobe celé okolité územie patrilo priamo kráľovi a obývali ho kráľovskí ľudia (poddaní), prevažne hájnici a rybári. Existenciu ďalších sídel na území mesta Banská Bystrica možno nájsť v písomných prameňoch potvrdenú až v 14. a v 15. storočí.

Tvorba nových dedín, resp. vlastníctvo starších sídel, bolo v chotári Banskej Bystrice spojené s najvýznamnejšími mešťanmi Banskej Bystrice. Medzi nich patrili podľa zachovaných písomných prameňov v dobe 13.–14. storočia tri rodiny – potomkovia richtára, komesa Ondreja, banskobystrického mešťana Karola a potomkovia komesa Gottschala. Individualizácia časti chotára Banskej Bystrice na osoby z výsadnej hosťovskej komunity sa musela uskutočniť už v druhej polovici 13. storočia a postupne pokračovala, resp. sa menila kúpou, predajom, dedením, rodinnými vzťahmi. Samotná tvorba nových sídel, respektíve zmena ich názvu v rámci chotára mesta Banská Bystrica, bola väčšinou priamo závislá od vlastníctva konkrétnej osoby. Najvýznamnejšie postavenie patrilo banskobystrickému richtárovi Ondrejovi, ktorý zohral významnú úlohu pri budovaní Banskej Bystrice a rozvoji baníctva v tejto oblasti. O význame tejto osobnosti svedčí aj jeho označovanie v listinách titulom komes, ktoré bolo v tej dobe vyhradené len pre uhorskú nobilitu. V roku 1263 daroval Belo IV. richtárovi mesta Banská Bystrica Ondrejovi za zásluhy pri budovaní Banskej Bystrice a výstavbu ďalších baní na striebro rozsiahly majetok – zem a les nachádzajúce sa medzi chotárom Banskej Bystrice a Slovenskou Ľupčou.

Priamo na území mesta Banská Bystrica máme ako prvú dedinu v chotárnom území v roku 1350 doloženú dedinu Sásovú v podobe „villa militis“ s kostolom sv. Antona. Označenie miles patrilo Mikulášovi Sasovi, dedina bola vtedy už majetkom jeho synov. Okrem toho sa používalo pre Sásovú pomenovanie Sv. Anton podľa patrocínia kostola alebo ako Sásová (Zazfalva) v roku 1407 podľa jej majiteľa Mikuláša Sasa. Z roku 1379 pochádza listina, v ktorej je uvedené, že nebohý Peter Karoli predal svojho času Michalovi Rosenbergerovi, svojmu bratrancovi, poľnosti na Bánoši a ktoré kúpil Peter Karoli od richtára Hermanna Bátovského. V roku 1387 založil práve richtár Michal Rosenberger svoju dedinu Kostiviarsku (villa Haynczmansdorf) zemanovi Dávidovi (Davidi militi de Solio) za 400 fl. Kostiviarska pravdepodobne bola pomenovaná podľa svojho významného majiteľa Hainzmanna, syna richtára Ondreja. V roku 1398 sa dedina Kostiviarska spomína oproti doline povyše mlyna ako Slovenská dedina (Sclavonicalem villa). V roku 1388 musia Jakub Hosenyczer a banskobystrický richtár Ondrej (Karoli) odovzdať svoju poddanskú obec (miesto názvu je nečitateľné), ležiacu na území mesta Banská Bystrica, ktorá kedysi patrila richtárovi Karolovi, svojim veriteľom. Dlžníci môžu dedinu vymeniť do 7 rokov. V roku 1388 sa spomína dolina nazývaná „raychen Andres Grunt“. Pravdepodobne pomenovanie súvisí s menom prvého banskobystrického richtára Ondreja. Na tomto území sa neskôr skutočne vytvorila dedina Richtárová. V roku 1390 založil bývalý richtár Michal Rosenberger svoju dedinu Jakub (villa sancti Jacobi), ležiacu na území Banskej Bystrice zemanovi Dávidovi za 400 fl. Dedina Jakub bola pomenovaná podľa patrocínia kostola, ktorý tu musel byť postavený už pred týmto rokom. Okolo roku 1393 Hansman Goldner ml. dostal 5 dielov a Peter Rab spolu s Mikulášom Karolim šiesty diel z lesov pri strieborných baniach (Silberch), ktoré kedysi patrili richtárovi Karolovi. Strieborné bane sa lokalizujú do prostredia, kde sa neskôr vyvinula dedina Staré Hory. Pod svojím názvom sa spomínajú v písomných prameňoch až v roku 1517 ako Staré Hory „Antiquam Montem“. V roku 1458 sa spomínajú bane na Pieskoch (Zanthberg). V tomto prípade išlo o osadu obývanú baníkmi. V roku 1404 prebehlo na žiadosť Jána Radvanského a bývalého banskobystrického richtára Ondreja Karoliho prešetrenie hraníc medzi chotárom Radvane a chotárom mesta Banská Bystrica, v rámci ktorého sa spomínajú Podlavice „Podlavicza“ ako dedina patriaca ešte do chotára Radvane. V roku 1422 vydelil kanonik František zo Sásovej v mene svojom a svojho brata Juraja, syna Mikuláša, syna Detrichovho, svojej sesternici Anne, dcére bývalého banskobystrického richtára Rudelina a Detrichovej dcéry Alžbety, medzi inými majetkami aj dievčenskú štvrtinu jej matky Alžbety v obci Sásová na území mesta Banská Bystrica. Z roku 1434 pochádza sťažnosť zemanov zo Sásovej (Zasfalua) na zemanov z Rudlovej (Rydelfalua) a Kynceľovej (Kynczelfalua) na území mesta Banská Bystrica, ktorí neoprávnene ťažia drevo v ich lesoch v chotári dediny Sásová. Dedina Rudlová, ktorá dostala pomenovanie podľa svojho majiteľa richtára Rudelina, vznikla v juhovýchodnej časti chotára Sásovej, ktorú Rudelinus získal svadbou s Alžbetou, dcérou Detricha, jedného zo synov Mikuláša Sasa. Štefan Jung, richtár Banskej Bystrice, dáva v roku 1454 svoje dediny – dedinu Podlavice, tiež nazývanú Olersdorf (Olersdorf ader Podlawicz) a Majer (Meyrhoff) – do zálohu Stankovi Vilhelmovičovi za to, že si požičal 300 fl. na prevádzku baní. Podlavice tu už vystupujú ako dedina v chotári mesta Banskej Bystrice pod dvoma pomenovaniami. Druhý názov býva prepisovaný ako Oliversdorf – Oliverova dedina alebo Obersdorf – Horná, resp. Obersdorfova dedina. O rok neskôr v roku 1455 dáva Štefan Jung Anastázii z Liptovského Mikuláša, sestre Pankráca a vdove zemana Jandu, za pôžičku 400 fl. do zálohu dediny Kostiviarsku, Jakub, Uľanku a Riečku (villam Sclavonicalem, villam ad sanctum Iacobum, villam Ulmani, Raczka) s majerom za mestom a domom na námestí. Ulmanka, z nemeckého Ulmannsdorf, dostala pomenovanie podľa Ulmanna, pravdepodobne jedného zo synov Karola. V roku 1465 protestovala Agnesa, vdova Egida de Perg (syna Štefana Junga), že Štefan Jung predal bez ich súhlasu budínskym mešťanom Jánovi Ernstovi a Vítovi Mühlsteinovi za 6200 fl. všetky rodinné majetky na území Banskej Bystrice, ktoré kedysi Jungovci kúpili od mešťana Karola. Predané boli nasledovné majetky – karlovský dom na námestí v Banskej Bystrici a pertiencie tohto domu, celé poddanské dediny Podlavice, Riečka, Ulmanka a Majer a polovica obcí Jakub a Kostiviarska, ktoré oddávna patria k tomuto domu. V roku 1469 vlastnil Ján Ernst na území mesta nasledovné dediny – Majer, Horné Podlavice, Dolné Podlavice, Riečku, Ulmanovú, Jakub a Kostiviarsku (Obermarhoff, Pedlawycz Superior, Pedlawycz Inferior, Rechka, Ulmastarff, Zentjakab, Tothfalw). V roku 1473 však uhorský panovník daruje majetky s karlovským domom pani Barbore, matke Jána Korvína, vrátane dedín Jakub, Podlavice, Riečka, Majer, Ulmanka, Nemce (Nemethfalwa!). Napriek tomu, že sa dedina Nemce spomína až v roku 1473, pravdepodobne ide o dedinu z druhej polovice 13. storočia, ktorá patrí medzi najstaršie. Nasvedčovalo by tomu aj historické chotárne územie dediny Nemce oproti Sásovej, Rudlovej a Kynceľovej. V roku 1477 založil Dávid de Gwarczano Jánovi Krembniczovi za 60 fl. svoje majetkové podiely v dedinách Jakub, Sásová a Kostiviarska (villa ad s. Iacobum, villa ad s. Anthonium, Hanczmanowa Wes). V roku 1487 získava Ján Krembniczer majetky nebohého Juraja Barlu v Sásovej a Nemciach (Nemethfalwa), ktoré svojho času kúpil od Ladislava Nemeša. V roku 1495 sa v listine uvádza Horná a Dolná Kostiviarska (Hanczmansdorf). V roku 1515 dáva Ján Ernst do árendy na 5 rokov svoje majetky na území mesta Banská Bystrica Alexejovi Thurzovi - dom na námestí s pertienciami celých poddanských dedín Podlavice (Elesdorf), Riečka, Uľanka a polovice dedín Jakub a Kostiviarska (Hancmansdorf Superior et Inferior). V roku 1516 sa sťažuje Alexej Thurzo, že mu mesto nechce vydať majetky, ktoré

kedysi patrili Jurajovi Barlovi zo Sásovej a ktoré po vymretí rodu získal Thurzo donáciou od Vladislava II. Išlo o majetky v Sásovej, Kostiviarskej (Hanczmanowa villa) a Nemciach. V roku 1516 sa spomínajú Thurzove huty v Tajove. V roku 1517 sa uvádza dedina Nemce ako všeobecne nazývaná Kynceľová (Nemethfalwa alio nomine Kinczanfalwa!). V roku 1526 sa spomínajú prísažní poddanských dedín Sásová, Rudlová, Kynceľová, Nemce a Kostiviarska (Sanct Anthonius, Rudelsdorf, Kuntzeldorf, Dewtzendorf, Kostfhuererdorf). V roku 1525 sa spomína Janko Curka zo Starých Hôr (Aldten Gepirg). V roku 1526 sa uvádzajú pri inventarizácii banskobystrického mediarskeho majetku Špania Dolina (Herrengrundt, Fundus Dominorum), Staré Hory (Altgepirig), Jelenec (Hyrsengrundt), Harmanec (Harmantzs), Tajov (Teyba). „Na území mesta vznikli spolu s hutami minimálne tri osady. Na starej, najneskôr už v priebehu 15. storočia existujúcej ceste z Banskej Bystrice do Turca, vznikol Harmanec (dnešný Dolný Harmanec). Na jednej zo starých ciest do Liptova Jelenec (dnešný Dolný Jelenec) a na ceste z Banskej Bystrice do Kremnice Tajov." Harmanec a výstavbu huty v ňom by sme mohli datovať do druhej polovice 15. storočia. Stredoveká hutnícka osada Jelenec vznikla okolo huty, ktorú nechal medzi rokmi 1475 – 1495 postaviť Michal Königsberger. Vznik tajovskej huty a osady Tajov sa dá určiť relatívne presne do roku 1500.

V chotári mesta Banská Bystrica existovalo viacero sídel, z ktorých sa vyvinuli v priebehu rokov 1255 – 1526 nasledovné dediny: Podlavice, Majer, Kostiviarska, Nemce, Jakub, Ulmanka, Sásová, Kynceľová, Rudlová, Riečka. Osídlenie chotára mesta bolo doplnené baníckymi a hutníckymi osadami, predovšetkým Starými Horami, Špaňou Dolinou a Tajovom, v ktorých boli už v 15. - 16. storočí postavené aj sakrálne stavby – kostoly. Pravdepodobne staršou a významnejšou osadou bol aj Harmanec, čo by mohlo naznačovať historické označenie rozsiahleho územia v severozápadnej časti banskobystrického chotára ako Harmanecké hory. Štruktúru osídlenia dopĺňali ešte menšie banícke a hutnícke osady Piesky, Richtárová a Jelenec. Kostol na Starých Horách stál už v dobe fungovania thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti a v druhej polovici 16. storočia bola prestavaná aj kaplnka v Španej Doline na kostol. Samotné pomenovanie sídel v banskobystrickom chotári vychádzalo z reálií uhorského stredoveku a dediny boli väčšinou pomenované, resp. premenované, podľa svojich majiteľov alebo patrocínia kostola: Kostiviarska – Hainczmannsdorf podľa Hainczmanna, nazývaná však zároveň aj Slovenskou vsou, Sásová – podľa Mikuláša Sasa, nazývaná tiež Sv. Anton, ale tiež „villa militis", Jakub – podľa patrocínia kostola sv. Jakuba, Ulmanka podľa Ulmanna, Kynceľová podľa mena Koceľ, resp. Kynceľ, Rudlová podľa richtára Rudelina. Existencia niekoľkých pomenovaní pre sídlo alebo istá nejednoznačnosť súvisiaca s torzovitosťou písomných prameňov spôsobuje možnosť rôznych vysvetlení, ktoré bývajú aj rôzne interpretované, ako napríklad Podlavice – Olersdorf, resp. Obersdorf, či stotožnenie Kynceľovej s Nemcami. Niekedy sa v odbornej literatúre stretávame so stotožnením Kynceľovej ako Hainzmannovej dediny, prípadne Hainzmannovej dediny (Kostiviarskej) s Harmancom.

Samotné jestvovanie viacerých názvov nepriamo poukazuje na starobylosť sídla. Pre určenie presného lokalizovania sídla pristupuje v tomto období aj členenie sídla na Horné a Dolné, ktoré potom absentuje. O histórii osídlenia chotára Banskej Bystrice a starobylosti jednotlivých sídel sa však možno oprieť o všeobecné zákonitosti osídlenia vo vtedajšom Uhorsku. Relevantné osídlenie sa vyvíjalo smerom od hlavnej cestnej komunikácie a hlavného sídla, ktorým bola v tomto prípade Banská Bystrica. Za najstaršie sídla v rámci chotára Banskej Bystrice z obdobia 13. storočia možno pokladať dedinu Kostiviarsku nazývanú Slovenská Ves a ako jej opozitum dedinu Nemce. Kostol sv. Antona v Sásovej, pokiaľ by archeologický výskum potvrdil jeho starobylosť z doby v 12. – 13. storočí, keď kostol niekedy stál uprostred viacerých sídelných celkov, by bol potom základom ďalšej dediny Sásovej, ktorá sa v prameňoch uvádza priamo aj ako Sv. Anton. Problematická situácia nastáva pri lokalizovaní dediny Podlavice (predovšetkým spor Radvaň – Banská Bystrica), ktorej počiatky siahajú pravdepodobne do 13. storočia. Ďalšie sídla v chotári mesta sa vyvinuli najneskôr v priebehu 14. storočia. Podobná situácia nastáva aj pri určení začiatkov tvorby baníckych osád Staré Hory a Špania Dolina, kde je ťažba rudy a banícka činnosť doložená už od praveku.

Faktom ostáva, že Banská Bystrica oproti Banskej Štiavnici a Kremnici sa nevyvinula priamo na rudných ložiskách, ale na cestnej komunikácii zo Zvolena do Slovenskej Ľupče, čo nepriamo poukazuje na jej starobylý pôvod, nesúvisiaci len s banskou činnosťou.

Vladimír Sklenka

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

SIELNICKÁ ZÁHADA - SKLENÝ ZÁMOK

Pokračovanie zo strany 1.

Žiarlivosť vie vyburcovať ľudí k rôznym činom, ale či aj slzy, aby menili skalu na sklo? Ťažko povedať. Ďalšiu legendu nám (mne a Michalovi Városíkovi) vyrozprával Ján Kmeť zo Sielnice. Bola veľmi dlhá, tak som ju musel skrátiť. Pán Kmeť ju počul od svojho učiteľa, pána Pavla Machaya: Dávno, pradávno, keď ľudia ešte nepoznali strelného prachu a lovci lovili lesnú zver lukmi, žili na Pustom hrade (Starohrade) dvaja bratia so svojimi poddanými. Ludolub a Rudolub. Keď ich otec zomrel, starší brat sa chcel s mladším hneď rozdeliť na polovicu zo všetkého. Mladší syn bol rozmarný a pyšný. Žiadal brata, aby mu jeho podiel vyplatil v zlate. Tak ako Rudo chcel, tak sa aj stalo. Hneď si zaumienil, že si postaví nový hrad. Jedného dňa prišiel k nemu silný muž a povedal: „Ja ti pomôžem postaviť taký pevný zámok, že ho nik nedobije a bude sa jagať na slnku ako zo skla. Mám však jednu podmienku. Budeme v ňom vládnuť spolu!"

Vychodené ryhy od vozov v starej ceste

Silný muž sa volal Ctislav a s Rudolubom sa hneď dohodol. Spoločne vybrali miesto stavby, začali robiť prípravy, vozili materiál a stavať hradby. Ctislav bol nielen staviteľom, ale aj baníkom. Kto tú prácu videl, krútil hlavou. Obvodové múry stavali tak, že kamene ukladali na seba bez malty. Tie obsahovali železnú rudu. Potom okolo múru nahromadili hromadu dreva a zapálili. Oheň teplotou roztavil kamene a z nich vytekala po múre ruda a zliala kamene v celok. Takto postavili celý zámok. Za tri roky ho dokončili. Potom nasledovali práce vnútorné, strecha a pokrytie. Pôvodne sa mala pevnosť volať pečeňo-hrad, ale keď Rudo videl, ako sa na slnku ligoce..., nazval ho skleným zámkom.

Rudo časom spyšnel a začal žiarliť na Ctislava, lebo si dobre rozumel s Ludolubom. Aj ľud si ho viac vážil. Dlho Rudo čakal na svoju príležitosť, až prišla jeseň 1241. Blížil sa tatársky vpád. Rudo bral správy o Tatároch ľahkovážne, ale Ctislav nie. Zhromažďoval zásoby potravín, zbraní a cvičil ľud k obrane. Keď sa nepriateľské vojsko priblížilo, Ctislav povolal do hradu verných a sám ako posledný sa vracal domov. Využil to Rudo a nechal uzavrieť tesne pred ním bránu, aby ho nechal napospas. Ctislav nemal na výber, a tak sa vrátil do Staro-hradu k Lubolubovi.

Tatárske vojsko dlho nevedelo hrad dobyť. Obrancovia ich bližšie nepustili a ich šípy tak ďaleko nedoleteli. Veliteľ videl, že hrad je nedobytný, a tak sa s vojskom stiahol. Všimol si, že na streche zámku je veľa holubov. Nechal chytiť sluhu, ktorého poslali kúpiť holuby. Ľsťou sa mu podarilo holuby získať a doniesol ich tatárskemu veliteľovi. Ešte ten večer kázal veliteľ priviazať na holuby prach a oheň. Holuby pustil, tie sa vrátili do hniezd a hrad zapálili. Potom ho už bolo ľahké dobyť.

Toľko legenda. Čo je na legende pravdy? Faktom ostáva, že sklený zámok skutočne existuje. Na potulkách Žiarom sme zistili aj ďalšie zaujímavosti, ale o tom až niekedy nabudúce. Možno vy viete viac! Dajte vedieť! Adresa redakcie Bystrického Permonu je v tiráži.

Richard R. Senček

KELTSKÉ, RÍMSKE A BYZANTSKÉ MINCE NA ÚZEMÍ BANSKEJ BYSTRICE A JEJ BLÍZKEHO OKOLIA

Minca – malý, zvyčajne kovový predmet, ktorý nás denno-denne sprevádza pri našich cestách a najmä nákupoch. Dnes predstavujú mince symbol nižších hodnôt, ale v minulosti to bolo presne naopak. Peniaze predstavovali približne hodnotu drahého kovu v minci obsiahnutú a tá bola často veľmi vysoká. Staré mince nahrádzali nové a novšie, menili sa jednotky, druhy, veľkosti, hodnoty, nominály, a najmä obrazy na povrchu. Nie všetky staré mince zmizli z tohto sveta. Ostali zabudnuté v tmavých kútoch, ale najmä v zemi. Svoju hodnotu však nestratili, práve naopak, získali novú hodnotu – historickú.

Pri archeologických vykopávkach je minca jedinečným datovacím objektom, pretože mince sú podrobne opísané a predovšetkým vieme veľmi presne, kedy boli vyrobené. Podľa nich je možné určiť približnú dobu aj ostatných predmetov, ktoré takúto schopnosť nemajú. Je to už niekoľko tisícročí, čo sa prechádzali po území dnešnej Banskej Bystrici prví ľudia, ale tí ešte peniaze nepoznali. No tí, ktorí ich poznali, ich aj v našom meste a jeho okolí zanechali. Teraz sa na pomyselnej časovej osi vrátime ďaleko späť do dôb, keď po našom meste ešte nebolo ani zmienky.

Folis cisára Constantinusa (hore) a Constansa (dole) patria k bežným rímskym medeným minciam aj na našom území.

Najstarším národom, ktorý na území Slovenska používal vlastné mince, boli Kelti. Územie dnešnej Banskej Bystrice však patrilo k tým menej vyspelým oblastiam. Keltské obyvateľstvo, ktoré tu žilo, nevyrábalo vlastné peniaze ako napríklad kmeň Bojov v okolí dnešnej Bratislavy. Súčasné poznatky však naznačujú, že aj naši predchodcovia mince poznali. Možno ich používali len výnimočne, no do styku s nimi prišli. Bohužiaľ, dokladov je veľmi málo a nie vždy sú informácie presné. Podobne je to pri náleze pravdepodobne keltských mincí v Radvani. Mince sa už nezachovali, a preto sme odkázaní len na archívne materiály, a tak zisťujeme, že v roku 1669 do Obecného registra zapísal Daniel Sinapius Horčička: *když fundament na vežu bol kopaný, nekterá mladá zvlášte čeleď, ponachádzela nekolik vetších a menších hrubých stríbrných penezí, na kterýchžto žadne nápisy nebylo, než toliko vybité hlavy a obrazy králuv jakoby pohanských.* Mince podľa archívneho textu určil ako keltské J. Petrikovich zo SNM v Martine.

Videl Daniel Sinapius Horčička práve takéto mince? To sa už asi nedozvieme. Ilustračné fotografie rôznych keltských mincí.

Bohužiaľ, predchádzajúci zápis je jeden z mála, ktorý môžeme považovať za vierohodný a dokazuje, že aj u nás boli keltské mince známe. Legendy hovoria aj o ďalších nálezoch napríklad z Ľubietovej, kde sa mal nájsť aj žiarový hrob a dve keltské mince, alebo zo Seliec a Podkoníc, kde sa vraj našla aj pohanská zlatá prilba, o ktorých sa vie ešte menej. Ak by aj boli tieto informácie pravdivé, dnes sú už nálezy s veľkou pravdepodobnosťou nenávratne stratené a nedozvieme sa o nich a z nich nič. Len ďalšie nálezy a archívne objavy by mohli poodhaliť tento závoj tajomstva nad keltskými mincami.

Na prelome letopočtov začínajú keltské kmene ustupovať pred Germánmi. Zostávajú tu len Kotínovia, ktorí žijú aj v okolí územia dnešnej Banskej Bystrice. Doba je to plná zvratov a vojen. Súžitie nebolo vždy bezproblémové a práve to k Hronu priviedlo aj rímskeho cisára Marka Aurélia. Legendy hovoria, že práve na Panskom dieli písal cisár-filozof svoje slávne diela a preto je „panský". Bolo by to veľmi pekné, ale „panských dielov" je na Pohroní viac a na každom vraj bol, lenže všetko sú to len legendy. Určite sa vie len toľko, že sa dostal naozaj k Hronu a že slávne Myšlienky k sebe samému písal aj na nejakom kopci na území Slovenska. A keby ho nezachránil od strašného sucha „zázračný dážď", asi by sme nevedeli ani toľko.

Či už tu Markus Aurélius bol, alebo nie, Rimania nám tu aj tak zanechali, ako inak – mince. Legiend sme už spomínali dosť, ale spomenieme ešte jednu – legendu medzi bansko-bystrickými pokladmi. Je to nález rímskych mincí na Sásovskom, respektíve Selčianskom hrádku. V roku 1934 sa tu našiel poklad rímskych strieborných denárov, z ktorých sa zachovalo 43. Dokazuje to, že domáce obyvateľstvo poznalo peniaze a ich význam. Väčšina zo zachovaných mincí ako to už býva, neostala doma, ale je v SNM Bratislave, v Banskej Bystrici ostalo len 6 kusov. Poklad je zatiaľ najvýznamnejšou pamiatkou na slávny Rím z okolia Banskej Bystrice, ale nie jedinou.

Ako sa hovorí jedna lastovička leto nerobí - a ani jeden poklad ešte z historického hľadiska veľa neznamená, lebo nikdy sa nedá vylúčiť náhoda. Lenže na našom území sa našlo rímskych mincí viac. Spomeňme aspoň niektoré: dňa 27. júna 1954 J. Kohút našiel na Dolnej ulici č. 31 v Radvani pri kopaní základov denár cisára Nervu (96 - 98). Zaujímavý, ale bližšie nezdokumentovaný, je nález z dolného dvora Ľupčianského hradu, kde sa mal nájsť neznámy počet mincí z doby cisára Augusta (27. pred Kristom – 14. po Kristovi). Aj ďalej smerom proti prúdu toku Hrona sa našli rímske mince. Spomeňme nález z Jasenia, kde sa mala pred rokom 1902 nájsť minca od Maximianusa Herculiusa (286 – 305), no viac o nej nevieme.

Pod Suchým vrchom sa v záhradkárskej oblasti podarilo deťom nájsť v roku 1990 dve mince od cisárov Constantius II. (323 - 361) a Constans (333 - 350). Tieto mince sú pomerne bežné, ale v našom regióne ich nálezy patria k zriedkavým. Okrem spomínaných evidovaných známych, ale aj menej známych nálezov aj z tejto doby, existuje množstvo správ o ďalších rímskych minciach, ale bez ďalších podrobností. Niektoré z nich eviduje aj odborná literatúra. Pre históriu však takéto informácie majú len sekundárny charakter.

Ku koncu existencie Rímskej ríše nastáva obdobie sťahovania národov, a to je čas, keď dochádza k častejšiemu stretu jednotlivých národov a kmeňov a pomerne často sú to strety násilné. V takomto nepokojnom období sa do zeme dostáva najviac mincí. Či už zakopané – schované poklady alebo aj náhodne stratené mince pri rýchlych útekoch, keď pri záchrane holých životov nebol čas myslieť aj na roztratené peniaze.

Nakoniec sem prichádzajú aj Slovania a vplyv nadobúda Byzantská ríša. V tomto čase sa formujú prvé štátne útvary. Územie Banskej Bystrice je podľa doterajších zistení na okraji hlavného diania a nie sú známe ani nálezy z tohto obdobia. Možno predpokladať, že aj vtedajší obyvatelia, ktorí tu žili, peniaze poznali, vedeli na čo slúžia a akú hodnotu predstavujú, ale ich používali len výnimočne. Medzi nimi nefungoval peňažný styk. Môžeme povedať, že toto platí pre celú dobu, ktorú sme tu opísali. Ak by sme to mali porovnať so súčasnosťou, tak sa mohli k peniazom správať podobne ako mi k šperkom. Ale to je len dohad.

Richard R. Senček

Použitá literatúra: Ondrouch, V. Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. 1964; Hlinka, J. Kazimír, Š. Kolníková, E. Peniaze v našich dejinách. 1976.

CIRKEVNÉ SOBÁŠE V MINULOSTI

Cirkevné sobáše v starších dobách nebývali počas celého kalendárneho roka, ale boli viazané na cirkevný rok. Najviac sobášov bývalo na jeseň v období pred adventom, teda v októbri a novembri a po Novom roku v čase pred Veľkonočným pôstom, v januári a vo februári. Bolo to výhodné aj z ekonomického hľadiska, hlavne v dedinskom prostredí, lebo na jeseň už bola zobratá z poľa úroda, ukončené jesenné poľné práce, v zime zas bolo vykŕmené nejaké to prasiatko, a tak aj lepšia možnosť pripraviť svadobnú hostinu. Časté bývali viacpočetné sobáše v jednej rodine. Ženil sa napr. syn a ovdovený otec, alebo dvaja súrodenci, alebo bratranci, niekedy aj vdova s dcérou, pričom si dcéra brala vdovca a matka jeho syna. Tým vznikali kuriózne rodinné vzťahy, veď otec sa stal nevlastným zaťom svojho syna a dcéra sa stala nevlastnou matkou vlastnej matky.

Sobáše bývali v nedeľu dopoludnia, obvykle po bohoslužbách, najčastejšie o 11. hodine. Keďže sobáše bývali sústredené iba do niekoľkotýždňových období roka, bývali hromadné. Napr. v nedeľu 30. októbra bolo na Čiernom Balogu naraz 14 sobášov, ale ženby chtivých mládencov bolo viac, preto o dva dni v utorok 1. novembra bolo ďalších 18 sobášov. Niekedy bolo sobášených naraz až 24 párov.

V druhej polovici 19. storočia sa sobáše hlavne v mestskom prostredí začali presúvať aj do iných častí cirkevného roka.

Vdovci a vdovice sa samozrejme sobášili počas celého roka a veľmi skoro po ovdovení, lebo to bolo nevyhnutné pre zabezpečenie obživy a výchovy detí, chodu hospodárstva alebo remeselníckej dielne s učňami, tovarišmi, pomocníkmi a pod. Niekedy to bolo 2 - 3 týždne po pohrebe zomretého životného partnera, ale nezriedka to bolo len niekoľko dní. Doba smútku nebola predpísaná, a teda sa ani nedodržiavala. Život si vyžadoval iné riešenie.

„Zhadzovanie z kancľa“, teda ohlášky boli trikrát, vždy po bohoslužbách v nedeľu. Za ohlášky a sobášny akt sa platila štóla, ktorá sa menila v závislosti od farnosti a doby. V najstaršej cirkevnej matrike z Brezna sa našiel zápis z polovice 17. storočia, kedy tam pôsobil farár a superintendent Dávid Láni, v ktorom sa hovorí, že za ohlášky sa platí pol zlatého a od sobáša majú mladoženísi do týždňa doniesť 4 polturáky a závin (koláč).

Ak sa brali pokrvní príbuzní museli dostať od cirkevnej vrchnosti „dišpenz“. V prípade, že nevesta nebola dospelá, musel byť v matrike záznam pod ustanovenou opaterou koho sa nachádza. V prípade, že ženích alebo nevesta mali tútora, musela byť poznámka, že sa mladí sobášia so zvolením tútora. Niekedy sa sobášení nechceli zobrať, ale rodičia ich prinútili, a tak pozorný pán farár zapísal, že ich sobáši na žiadosť rodičov.

Našli sa aj zápisy o tajných sobášoch, kde ani nevesta, ani ženích nemali uvedené meno. Zvyčajne bol jeden z nich šľachtic, druhý nižšieho stavu. Mená svedkov a dátum sobáša v matrike musel potvrdiť platnosť takéhoto zväzku, hoci sobášení určite dostali sobášny list s uvedením mien.

Nevesty boli v matrikách uvedené ako počestná panna – „honesta virgine“, výnimočne „deflorata virgine“, ženísi ako počestný mládenec – „honestus juvenis“, alebo aj „nepoctivý a zle zachovalý mládenec“, ktorého musel niekedy z „áreštu“ dráb doviesť k sobášu. Vdovci boli označovaní ako prezieravý alebo opatrný muž, vdovy ako počestná vdova alebo matróna.

Svedkovia sobášov bývali v dávnych dobách ustanovení a pri hromadných sobášoch obyčajne tí istí, zvyčajne to boli dvaja muži, nezriedka cirkevní funkcionári, mestskí senátori a pod.

Je zaujímavé, že v prostredí, kde bol život vzhľadom na prírodné podmienky ťažší a tvrdší, sa dievčatá vydávali a chlapci ženili neskôr, než ako sme sa dakedy učili. Napr. na Čiernom Balogu a podobne aj na Donovaloch bol v r. 1848 priemerný vek neviest 19 rokov a 7 mesiacov a ženíchov 23 rokov a 4 mesiace. No o 20 rokov to bolo u neviest 22 rokov a 2 mesiace a u ženíchov 26 rokov a 5 mesiacov. V prípade, že bol ženích vyslúženým vojakom, musel mať k sobášu povolenie od vojenskej vrchnosti. Ak sa nemohol viac rokov dočkať povolenia, lebo sa jeho žiadosť k sobášu niekde „zapodela“ a oženil sa bez neho stratil nárok na invalidný dôchodok, „groš na deň mu pojišťující“.

Rozluky manželstva, neskôr rozvody boli v minulosti výnimočné a museli byť veľmi vážne dôvody, aby cirkevná vrchnosť a niekedy i mestské magistráty (podľa zákona) mohli dať povolenie k takémuto kroku. I v bývalom zemepánskom mestečku Radvaň sa našiel až v poslednej štvrtine 19. storočia odvážny muž, ktorý sa po 10-ročnom bezdetnom manželstve rozviedol a vzápäť nato oženil s vdovou, ktorá mala deti a mohla mu porodiť jeho vlastné. Niet sa čo diviť, že túžil po potomkoch, veď sám mal 19 súrodencov. Vďaka tomuto precedensu sa potom akoby roztrhlo vrece s rozvodmi.

Na záver jeden krásny zápis o sobáši radvanského klobučníckeho majstra Jána Trajbiára, ktorý sa ženil v Banskej Štiavnici a z ktorého vidno, že pri sobášoch sa uplatňovali „cechové“ známosti.

Dne 21. novembra 1774 sobášen jest poctivý Mladenec Johannes Trajbjar, poctivého remesla Uhorsko´= Klobučnjckého, mestečku Radwány spolu mistra. Slowutných a wážnich Rodiču, Otce p. Andrease Trajbjara, toho že giž wzhuru oznámeného poct.Remesla, wivoleného Cech= Mistra, p.Matky Dorothey, rozené Klementin, geste obidwuch na ten čas žiwjch gedinj p.Syn S poctiwú pannu Rebecku, Slovutnjch a Vážnjch Rodičuv p.Otce Samuele Markovitza, mešťana a wzhuru pred oznámeného poct. Remesla podobne Cech = Mistra, p.Matky Anny, rozené Symonidesin, ješte na ten čas obidwuch živjch mladší Dceru, na ten čas pry swjch p. Rodičjch zustavagjcy.

Eva Furdiková

SPOLOK PRIATEĽOV VEĽKÉHO OTÁZNIKA V BANSKEJ BYSTRICI

Takýto spolok so záhadným názvom bol založený v Banskej Bystrici vo februári 1938. Aby sa nemuseli riadiť nejakými stanovami, tak nepoužívali vo svojom názve spolok ale krúžok. Možno aj preto, lebo zo začiatku ich skutočne bolo len zopár. Zostaňme teda pri krúžku. Ale čo ten veľký otáznik? Nuž, členovia združení pod veľkým otáznikom pestujú všetky odvetvia hádaniek, krížoviek, číselných rébusov a podobných záležitostí. Ich cieľom je hlavne prilákať mládež k rozvíjaniu ducha a odlákať ich z blízkosti krčiem a podobných zariadení. Na pravidelných stretnutiach usporadúvali riešiteľské turnaje s krásnymi vecnými cenami. A nešlo len o riešenie záhad, ale aj vymýšľať nové rébusy, nové hádanky, nové číselné kombinácie.

Vo vyspelom zahraničí takéto kluby už dávno fungovali. Roky sa trápili vyriešením Veľkej Fermatovej vety - je to viac než matematický Olymp, je to viac než matematický Everest. Ale podarilo sa im vyriešiť niečo omnoho dôležitejšie. Konkrétne dvom Poliakom. Ako funguje a na akom princípe nemecký kódovací systém Enigma. Jeho dekódovanie považovali Nemci za vylúčené! Poliaci na poslednú chvíľu svoj objav prepašovali do Francúzska a odtiaľ putoval do Anglicka. O dva dni nato Nemci vtrhli do Polska! Poliaci sa tiež s problémom trápili v takomto krúžku Veľkého otáznika. No aj v Banskej Bystrici členov pekne pribúdalo a informácia sa rýchlo šírila ďalej.

A čaru neznámeho podľahli študenti, profesori, vojaci, úradníci aj vedeckí pracovníci. Stať sa členom krúžku Veľkého otáznika bolo veľmi jednoduché. Stačilo prísť na riešiteľské turnaje a predstaviť sa. A bližšie informácie ste dostali - kde inde ako na promenáde v Národnej ulici v predajni tabaku u Filipiho.

Michal Kiššimon

UHLIARSTVO V OKOLÍ BANSKEJ BYSTRICE

Uhliarstvo patrí medzi starodávne dnes už zaniknuté remeslá. Zaoberali sa ním uhliari (carbonaria, kohler), ktorí spaľovaním dreva za obmedzeného prístupu vzduchu v milieroch získavali drevné uhlie, bez ktorého sa nezaobišlo tavenie rúd v hutách. Uhliarstvo bolo preto bezprostredne naviazané na hutníctvo a toto zas na baníctvo. Kedysi rozšírené uhliarstvo v okolí Banskej Bystrice v súčasnosti pripomínajú len početné uhliarske osady a lesné uhliská, na ktorých kedysi stáli miliere s dodnes začiernenou pôdou od uhoľného prachu a s úlomkami drevného uhlia.

Nedotknuté lesy sa spočiatku rozprestierali v bezprostrednom okolí baní a hút, avšak dreva a najmä drevného uhlia sa v hutách spotrebúvalo veľké množstvo, takže sa blízke drevné zásoby rýchlo míňali a huty sa sťahovali za nimi do vzdialenejších miest. Počas nájmu banskobystrických baní a hút Fuggerovcami v r. 1521 – 1546 sa údajne spotrebovalo na vypálenie drevného uhlia až 1 300 000 metrov dreva. Už v najstaršom opise stavu komorských lesov, ktorý vyhotovila komisia vyslaná Ferdinandom I. Habsburským v r. 1563 za účelom riešenia kritickej situácie v zásobovaní baní a hút drevom, je zmienka o viacerých častiach lesov v okolí Banskej Bystrice a Starých Hôr, v ktorých sa rúbe drevo na pálenie drevného uhlia.

Stavba miliera

Najstarší spôsob pálenia drevného uhlia v jamách, bol neskôr nahradený pálením v nad zemou postavených 3 – 4 m vysokých kopách paraboloidového tvaru – milieroch s obsahom 35 - 40 metrov husto naukladaného dreva. Miliere sa stavali na čistinkách, v závetrí a podľa možnosti v blízkosti vody. S obľubou sa znova využívali staré miesta (pľace). Pri stavbe miliera na vyrovnanom podklade s miernym sklonom (štieti) s kruhovým priemerom asi 13 m uhliar začínal od stredu, kde zarazil 4 – 5 m vysokú tyčku, ktorú obviazal suchým raždím a chrastím, čím vznikla tzv. fakľa. Okolo fakle tesne vedľa seba postavil kôrou navrch menšie kusy naštiepaných polien. Medzery vyplnil kratšími kusmi dreva a v stavbe pokračoval smerom k obvodu kruhu hrubšími polenami, pričom hrubšie konce smerovali nahor. Postupne prikladal menšie polená a pri samom obvode najtenšie, tzv. paličkové drevo. Polená sa ukladali šikmo v dvoch (slovenský spôsob) alebo troch (nemecký spôsob) radoch nad sebou. Oblý vrch miliera (čepiec) bol vyložený našikmo kratším drevom. Milier sa pokrýval na tzv. poschodie tenkým drnom, lístím, čačinou, machom a pod., na ktoré sa naniesol „maur" pozostávajúci z mastnej hliny alebo uhoľného prachu premiešaného so zemou, ktorý bol navlhčený a plnil tak funkciu vlastného tesniaceho obalu. Stavba miliera musela zohľadniť, či sa bude zapaľovať odvrchu – komínom cez prieduch, alebo zospodu zápalným kanálom.

Horiaci milier druhý deň po zapálení

Zapaľovalo sa dlhou tyčou (faguľou), ktorá sa prestrčila až ku stredu hromady. Po rozhorení miliera sa prieduch upchal a neskôr sa vypálený priestor niekoľkokrát dopĺňal drobným drevom a opäť prekryl. Skúsený uhliar podľa farby a vône dymu rozoznal priebeh pálenia. Po prehorení hromady až na dno uhliar ju opatrne obíjal palicou dookola (zhutňoval) pri dodržaní pôvodného tvaru miliera, ktorý sa takto zmenšil asi na polovicu a násadou lopaty prepichoval diery na unikanie dymu. Priemerná dĺžka pálenia bola 9 – 12 dní. Milier po uhasení chladol niekoľko dní. Uhliar potom rozoberal vypálený milier tak, že najprv postupne odhrabával tenké vrstvy „mauru" a pomocou hrablí, prípadne hákom, odoberal tenké vrstvy uhlia. Robil to spravidla večer, aby rozoznal ešte žeravé uhlie. Úplne vychladnuté drevné uhlie nakladal do vriec (mechov) a zvážal na koníkoch alebo oslíkoch, prípadne s povozníkom odvážal odberateľom (najväčšie kusy do hút a menšie kováčom a zámočníkom). Dobre vypálené uhlie sa v ruke ľahko rozlomilo, len minimálne ju začiernilo a na lome sa silno lesklo.

Uhliari sa usadili v okolí stálejších pracovísk, v uhliarskych osadách. V chotári obce Staré Hory v 16. – 18. stor. vznikla pomerne hustá sieť osád obývaných prevažne drevorubačmi a uhliarmi, ku ktorým patrili Dolný Jelenec, Horný Jelenec, Valentová, Rybie (Rybô), Prašnica a dnes už nejestvujúce osady Bachlačka a Haliar. V súpise uhliarov, ich osád, nehnuteľností, dobytka a zásob dreva v oblasti Staré Hory zo 14. augusta 1652 je zaznamenaných 15 sídiel, z ktorých 5 ležalo v chotári Starých Hôr: Dolný Jelenec (Unter Jellenez), Horný Jelenec (Ober Jellenez), Rybie (Ribuo), Prašnica (Praschniza) a Haliar (Helliar). Najvyššie položené takto špecializované osady vznikli v blízkosti donovalského sedla pravdepodobne od 1. polovice 17. stor. do polovice 18. stor.: Bully, Donovaly, Hanesy, Mistríky, Mišúty, Močiar, Polianka a Sliačany. Pomenované boli podľa svojich zakladateľov, uhliarskych predákov (mistríkov). Uhliarstvo bolo rozšírené aj v okolí Radvane, Harmanca, Králik, Kordík, Riečky, Ortút, Tajova, Španej Doliny, Seliec, Balážov (Kalište), Moštenice, Poník a Ľubietovej.

Horiaci milier si vyžadoval ustavičnú pozornosť, aby oheň neprerazil stenu miliera, najmä za silného vetra, za sucha ho bolo potrebné kropiť vodou, a preto uhliari celý týždeň bývali pri nich v provizórnych príbytkoch. Do osád chodili len v nedeľu. Denne si varili z varených zemiakov a sparenej múky uhliarske knedle, ktoré boli pomastené bravčovou masťou a ľanovým olejom. Pracovali vo dvojiciach a obyčajne mali pomocníka (učňa). Zaujímavosťou je, že počas fuggerovskej správy mediarskeho podniku a možno aj prv stál na čele uhliarskeho spoločenstva richtár (Kohler richter). Podľa záznamu z r. 1543 o voľbe takéhoto richtára sa ním stal Štefan Badínsky (Wadynsky). Uhliarski majstri (kohlmeister) si spravidla ťažili drevo na pálenie sami, a preto sa toto pomenovanie vzťahovalo na predáka zaoberajúceho sa ťažbou dreva i výrobou uhlia. Najvhodnejšia doba na pálenie uhlia bola od polovice mája do konca augusta a v ostatnom čase sa zrejme pripravovalo drevo na ďalšiu sezónu. Skúsení uhliari za najvýhrevnejšie považovali drevo zo stredne starých listnatých stromov, ako aj ihličnaté drevo zo starších porastov, pričom uprednostňovali veľkosť polien od 0,8 do 1,6 m.

Okrem lesných uhlísk sa drevné uhlie vyrábalo aj na hrabľových uhliskách po dôkladnom vysušení doplaveného dreva. Najväčšie takéto uhlisko vzniklo pri erárnych Horných hrabliach (1548 – 1913) na Hrone medzi Banskou Bystricou a dedinou Majer. Dodnes nám to pripomína názov mestskej časti Uhlisko. Po dokončení Novej huty (Neuhütten) pri Radvani boli aj tam na Hrone postavené Dolné hrable (1560 – 1890), pri ktorých taktiež vzniklo uhlisko. Pálenie uhlia mal na obidvoch týchto uhliskách na starosti uhliarsky pisár (Kohlschreiber), od r. 1765 malo každé svojho uhliarskeho pisára a v roku 1808 sa spomína už len jeden komorský uhliarsky pisár, bývajúci priamo na Hornom uhlisku. Uhlisko bolo aj pri ľubietovských hrabliach, neďaleko Lučatína. Na mestských hrabliach, postavených na potoku Bystrica povyše Medeného hámra, sa zachytávalo drevo len pre potreby mesta a drevné uhlie sa tam nevyrábalo. Na začiatku 19. stor. sa v obvode Banskobystrickej komory začal uplatňovať taliansky spôsob pálenia uhlia, ktorý sa osvedčil v dôsledku rozmerných talianskych milierov na pevnom podklade, len na hrabľových uhliskách. Zavádzali ho talianski karbonári (carbonarii), pochádzajúci z Benátok.

Banskobystrický komorský lesmajster Jozef Dekret Matejovie (1774 – 1841) v r. 1815 udáva ročnú spotrebu tunajších hút v objeme až 100 000 siah uhliarskeho dreva, čo mimoriadne zaťažovalo lesy, a preto sa snažil výrobu drevného uhlia zracionalizovať. Na Dekretov podnet Hlavný komorskogrófsky úrad v r. 1817 odsúhlasil výrobu drevného uhlia metódou „košíkovania", ktorá bola založená na prednostnom zbere odpadového dreva na rúbaniskách, čím sa znížili výrobné náklady na ťažbu a šetrili sa lesy. Dekret v r. 1818 vydal veľmi podrobnú Inštrukciu pre Uhliská (Waldamtisches Circular und Instruktion von Kohlungen) a v r. 1835 zrejme aj Inštrukciu pre uhliarov (Köhler Instruktion).

Pálenie drevného uhlia sa v lesoch Slovenska uskutočňovalo vo veľkom približne do vzniku ČSR (1918). Zánik uhliarstva je spojený s rozvojom ťažby kamenného uhlia, ktoré sa stalo hlavným zdrojom energie pre rozvíjajúci sa priemysel. Uhlie teda uchránilo slovenské lesy pred ich spálením a umožnilo iné využitie cennej drevnej suroviny. Drevné uhlie sa ešte aj dnes vyrába, ale moderným spôsobom v špeciálnych nádobách na suchú destiláciu pri vysokých teplotách. S ukážkami archaického spôsobu výroby drevného uhlia pálením v milieroch sa možno stretnúť už len v prírodných múzeách.

Július Burkovský

Voľba starostu v Banskej Bystrici

Pokračovanie zo strany 1.

Celú tú dobu venovali títo pánovia usilovným poradám o osobe budúceho starostu mesta. Boli tu znamenité ambície nielen politické ale i osobné. Nejeden cítil, že by mohol pre svoju stranu – pardon, pre mesto – čo starosta mnoho záslužného vykonať a ako zázrakom prebúdzaly sa v niektorých vzácne schopnosti k tomuto úradu. Na voličstvo sa viac nevzpomínalo, svedené heslami odovzdalo viazané kandidačné listiny a tým vyhovelo plne svojim povinnostiam. História o ňom písať nebude, tak ako nič nepísala o tých tvoroch, ktoré kedysi v Betlehéme z povinnosti dýchali na malučkého Ježiška.

V deň voľby starostu rozlúčili sa páni členovia mestského zastupiteľstva so svojimi manželkami, z ktorých mnohá v duchu sa tešila, ako jej po návrate muža pristane titul „pani starostová". Pánovia išli na mestský dom zväčša jednotlive. Korporatívne išiel len zástupca republ. strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu, ktorá je zastúpená vo sbore jedným členom, ďalej príslušníci strany kresťansko-sociálnej. Títo išli v malebnom sprievode, v pekných topánkach z dielni p. Kártika, ktorý je vo svojom remesle nepomerne geniálnejším, ako v politike. Boli doprevádzaní niektorými starostlivými príslušníkmi svojej strany až k mestskému domu, kde sa vzájomne rozlúčili srdečným „A viszontlátásra!".

Pánovia Peierberger a Muliczky, ačkoľvek boli vyvolení, zostali z neznámych príčin stáť pred mestským domom a obrátili sa chrbtom k práve prichádzajúcemu správcovi berného úradu.

I nezasvätenci rozpoznali príslušníkov jednotlivých strán.

Komunisti boli ozdobení červeným kvietkom a pätihrannou hviezdou, Židia kvietkom bez farby a hviezdou šestihrannou. Ačkoľvek tieto hviezdy sú podobné predsa programy týchto dvoch skupín sú trocha rozdielne. Koloman Mikula a radca Dvořák mali karafiáty červené, ale už troška vyblednuté. Čsl. socialisti okrášlili sa karafiátmi bielymi a červenými s malou stužkou, na ktorej bolo heslo chýrneho tajomníka Dvořáčka: „Preč s veľkokapitalismom banskobystrickým". Národní demokrati Droba a Ruttkay ako zástupcovia veľkého kapitálu, zavesili si k hodinkám retiazky a maloroľník Andrej Hanzlík mal nový dáždnik. Členovia ľudovej strany mali na prsoch prišpendlíkovaný titulný list časopisu „Slovák" a kresť. sociáli pridali k ruži červenej a bielej veľký zelený list z divého hrozna.

Pán okr. náčelník Pštross ako vždy elegantný a graciózny, riadil voľbu. Upozornil slávne shromaždenie, že v historickom tomto okamihu pozerá naň celá Európa a prosil tých pánov, ktorí nebudú vyvolení, aby niesli svoj osud mužne a odhodlane. Poukázal dojemnými slovami na to, že v B. Bystrici žije viac ľudí, ktorí nie sú starostami a predsa sa do Hrona nehodia.

Hlavy poniektorých pánov sklonili sa pri tejto dojemnej reči až na stôl a bolo počuť niečo ako tichý plač. Člen mestského výboru p. traťmajster Lang v záchvate súcitu vypil plný pohár vody – čo už 30 rokov neurobil.

Všetkými hlasmi – proti hlasom kr. sociálnym – vyvolený bol za starostu náš „starý pán" Andrej Hanzlík. Voľbu prijal a sme mu za to povďační. Zdalo sa nám, že omladol o 20 rokov – ale zase niektorí členovia o 20 rokov sostareli.

Po vyhlásení volebného výsledku niekoľko pánov zbledlo, niekoľko zčervenelo a niekoľko zozelenalo – čo pôsobilo dojmom trocha nepatriotickým. Väčšina prítomných však prejavovala srdečne svoju spokojnosť a úprimne gratulovala novému p. starostovi. Býv. starosta K. Mikula pozrel naposledy na kreslo starostenské, na ktorom zažil toľko krásnych okamihov. Dojemne ďakoval D. Bellušovi za všetko, čo preňho vykonal a vyžiadal si od p. Belluša na pamiatku jeho fotografiu. Objali sa a pobozkali, čo vzbudilo nové nadšenie a búrku potlesku. Po prevedených voľbách námestníkov sľubovali členovia sboru, že svedomite budú sa snažiť, aby vyplnili aspoň malú čiastku toho čo ich strany sľubovali pred voľbou.

Krásnym doslovom okr. náčelníka bola táto pamätná schôdza ukončená. Poneváč nový p. starosta je ešte slobodný a na ženbu vôbec nepomýšľa, nedostalo sa bohužiaľ žiadnej spanilej dáme banskobystrickej titulu „pani starostová".

Básničky o Šestke

Richard Fischer bol doktorom práv, advokátom, obyvateľom Olomouca, presvedčeným čechoslovakistom a jedným z mužov 28. októbra Československa. Po prevrate sa stal olomouckým starostom a potom túto funkciu vykonával aj ďalších šestnásť rokov. V roku 1922 sa skôr náhodou ako cieleným úsilím ocitol ako letný hosť sliačskych kúpeľov. Títo dvaja si padli do oka. Fischer sa stal stálym návštevníkom kúpeľov temer na dve desaťročia. Tento vzdelaný muž, člen Matice školskej, ktorá mala v portfóliu činnosti i starostlivosť o školskú výchovu a zakladanie knižníc, sa stal glosátorom kúpeľného života Sliača. Svoje texty postupne publikoval v brožúrkach vydávaných vlastným nákladom. Sliačske plkačky vyšli roku 1932, Sliačská směs roku 1935 a Sliačské novoty roku 1936 v Moravskej Ostrave. Týchto knižočiek vyšlo celkom deväť.

Dočítame sa v nich veci rôzne, od činnosti skrášľovacieho spolku, kultúrnych aktivít kúpeľov, cien jedál a piva hlavne stavebných aktivitách kúpeľov, poznámky o personáli kúpeľov vrátane oslov ako nosičov batožín, až po návrhy úprav kúpeľného areálu s lokalitami Hájnik a Rybár. Zvlášť milé poznámky píše o banskobystrických vychytených podnikoch Šestke a Červenom rakovi. Bezosporu boli v povinnej kúpeľnej výbave sliačskych hostí. To preto, lebo bohato uspokojovali spoločenské i gurmánske nároky nielen mestských obyvateľov, ale i rozhľadených kúpeľných hostí. Časť týchto poznámok píše pán starosta vo veršoch, poézii, ktorú považuje za vyšší stupeň komunikácie ako bežnú reč. O Šestke píše už roku 1922 v rozsiahlejšej veršovanej skladbe, ktorá mohla byť spievaná ako kuplet na nápev českej ľudovej piesne U Vyškova. Píše takto:

Když pak jeli do Bystřice,
rozjasnilo se jim líce.
Na náměstí Šestka stojí,
tam své boly vínem hojí.

Roku 1927 píše Fischer o Šestke takto:

Ve Sliači chváli zřídel vodu,
že prý chorým zdraví dáva,
ja však v „Šestce" pěju ódu
vínu, to Bystřice sláva.

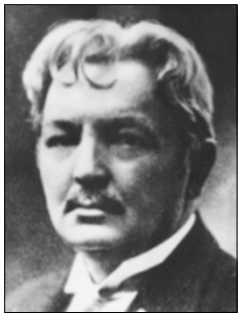

JUDr. Richard Fischer

O rok nato sa rozospieval milovník života o Šestke takto:

Radimečku, Radime,
zasa v Šestce sedíme.
Plzeň jsme už dopili,
a teď víno zkusili.

V horkém nebes zápalu,
jediná v nás víra žije:
i když člověk pije pomalu,
hodne toho vypije.

Nad víno nic!
Z vína vznik, z vína zdar!
A čím piješ víc,
tím déle budeš stár!

Hostinec U Raka spomína Fischer v skladbe Ve Zvolenu, ale zasa len v súvislosti so Šestkou v tejto slohe:

V Bystrici u Červenýho Raka,
mužeš koupiti si draka,
zájdeš-li pak do Šestky
nacucneš se přehezky.

Veršovanie pána olomouckého starostu je skôr mládeneckou hrou, ako poéziou. Svedčí však o úprimnom „voľnočasovom" záujme o chýrne banskobystrické podniky a ich trúnky. Možno i vďaka ním sa pán starosta dožil požehnaného veku 82 rokov.

Miloš Šípka

NAD ZEMOU A POD ZEMOU

Podzemie v okolí Banskej Bystrice skrýva veľa zaujímavostí. Nie sú to len bohaté zásoby nerastných surovín, ktorými sa Bystrica preslávila, ale aj tajuplné a nádherné výtvory prírody – jaskyne. Keď povieme „jaskyňa“, Bystričanom sa vybaví najskôr Harmanecká, ktorá je naša jediná verejne prístupná. No už málokto vie o tom, že v našom okrese je viac než sto ďalších jaskýň. Väčšina z nich sú malé približne 10 m dlhé „diery“, ale máme aj niekoľko podstatne väčších. Jednou z nich je aj Ponická jaskyňa. Je to pozoruhodný prírodný výtvor s ťažkým osudom.

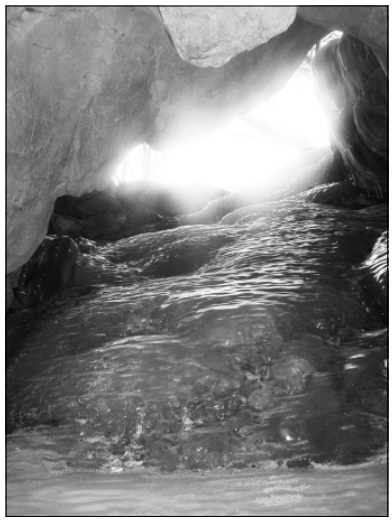

Pohľad na otvor Ponickej jaskyne zvnútra. Publikované s láskavým dovolením Správy slovenských jaskýň.

Existenciu väčšieho jaskynného systému už dávnejšie predpokladal Miroslav Slavkay, pracovník Geologického prieskumu, ktorý vykonával svoju činnosť v oblasti kóty Drienok pri obci Poniky. Nachádza sa tu krasový priestor s množstvom krasových jám, prameňov, ponorom a vyvieračkou, ktorý má rozlohu približne 6 km. 2. - 9. mája 1981 sa trojici jaskyniarov M. Štéc, M. Baniak a I. Suchá ň z Oblastnej skupiny v Banskej Bystrici skutočne podarilo dostať do podzemia a novoobjavenú jaskyňu pomenovali Ponickou.

Do jaskyne sa prekopali cez jeden z ponorov. Farbiacou skúškou zistili, že voda, ktorá sa tu stráca, opäť vyviera v Oraveckej vyvieračke asi 1700 metrov ďalej. Výškový rozdiel je 58 metrov. Už pri prieskume Oraveckej vyvieračky jaskyniari zistili, že voda je veľmi znečistená výkalmi a močovkou. Nad jaskyňou sa nachádza poľnohospodárske družstvo, ktoré tu má hnojisko. Počas totalitného režimu sa s týmto stavom veľa robiť nedalo, a tak sa jaskyňa dostala na čelo najznečistenejších jaskýň Slovenska.

V súčasnosti je zameraných viac než 790 m jaskynných priestorov, ale s určitosťou vieme, že je to len jej časť. V jaskyni sa nachádza vzácna podzemná fauna, ukážkovo vyvinuté meandrovité riečne chodby a ďalšie zaujímavosti. Jaskyniari nepoľavili ani v snahe zachrániť tento klenot a pred niekoľkými mesiacmi sa im podarilo presadiť ochranné pásmo, ktoré pomôže odstrániť negatívne aktivity poľnohospodárskeho družstva.

Jaskyňa nie je a ani v budúcnosti pravdepodobne nebude prístupná verejnosti, a preto zostane zahalená rúškom tajomstva. Jaskyniari sem budú robiť výpravy, aby skúsili zamerať ďalšie podzemné priestory a poodhaliť jej krásy aspoň prostredníctvom fotografií a článkov. My sa však môžeme pýšiť ďalším zaujímavým prírodným výtvorom v našom regióne. Mimochodom, aj nad zemou je čo obdivovať: od zaujímavých krasových útvarov, až po staré montánne pamiatky. A všetko bude ešte krajšie, keď odtiaľto zmizne hnojisko.

Richard R. Senček

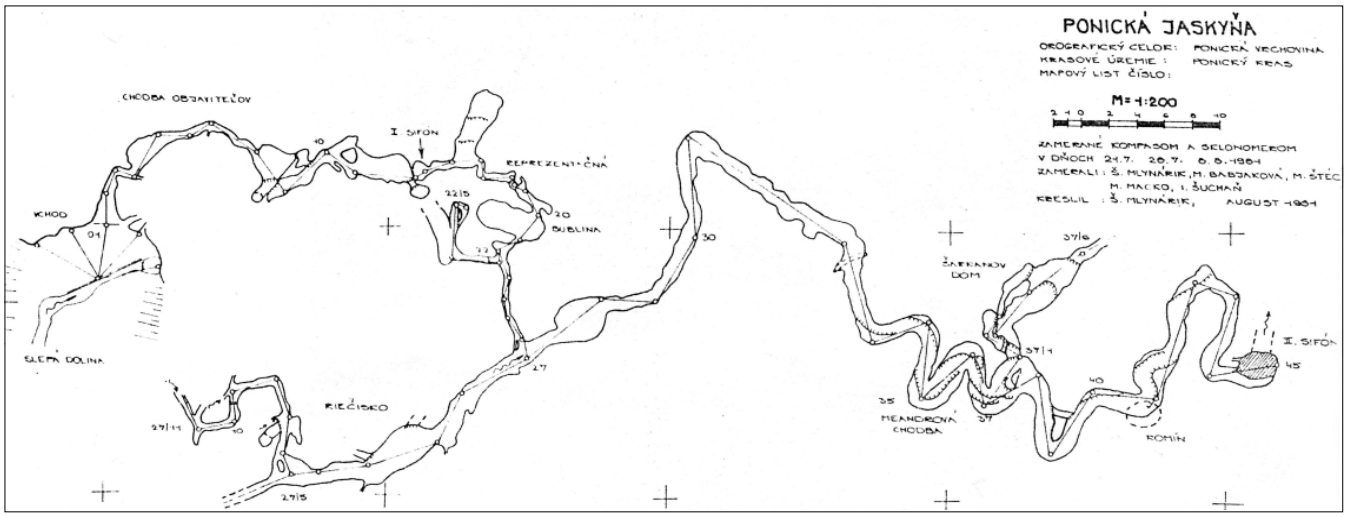

Nákres Ponickej jaskyne tak, ako ju zamerali jaskyniari v roku 1981

PERLA PRI PONIKÁCH

Oblasť Poník je známa ako bohaté nálezisko zlata, medi, olova, železa a iných dôležitých rúd. Lokalita Drienok patrí medzi najvýznamnejšie polymetalické náleziská. Ale nielen starými banskými dielami je zaujímavá. Nachádza sa tu krasové územie Ponický kras s už pomerne známou Ponickou jaskyňou. Jaskýň je tu viac. Menej sa však vie, že jaskyne nachádzali aj baníci pri kutacích a raziacich prácach a podobne aj geológovia pri prieskume pod zemou. Jednou z nich je jaskyňa Perla. Že vám to nič nehovorí? Verím.

Geológovia ju objavili pri prieskume 28. apríla 1968. Od ústia banského diela je vzdialená 410 metrov a je v hĺbke 105 metrov. Jaskyňa je neveľká, ale nie hocijaká. Zrejme by ostala len ďalším zápisom v geologických listoch, keby nebola vyzdobená aragonitom. Aragonit je chemicky obyčajný uhličitan vápenatý. Je však nádherný, biely, má sklený lesk, môže byť priehľadný a rastie tak, ako by na neho neplatili fyzikálne zákonitosti. Ak by ste ho chceli vidieť, na Poniky sa nechystajte. U nás ho môžete v prirodzenom prostredí vzhliadnuť jedine v sprístupnenej Ochtinskej aragonitovej jaskyni.

Ponická Perla je jaskyňou neveľkou. Má asi 6 metrov, široká je do dvoch metrov a vysoká maximálne 6 metrov. V strede je veľký, približne 3 metre vysoký a 2 metre hrubý stalagnát, ktorý ju rozdeľuje na dve časti. Aragonit vytvára tenké ihličky do 4 centimetrov dĺžky. Aj ďalšia výzdoba jaskyne je zaujímavá a pestrá. Vytvára ju kalcit. Sú tu stalaktity, stalagnáty a stalagmity, brčká, kvaple a podobne. Priestor dotvára vodopád a jazierko. Na takú malú jaskyňu je toho celkom dosť.

Zbytočne by ste sa túlali po okolí Poník, jaskyňu dnes už nenájdete. Prístupová banská chodba je zavalená a jaskyňa bola zničená ďalšími geologickými prácami. Jej výzdoba opadala a voda sa z nej stratila. A tak po nej zostalo len niekoľko artefaktov v zbierkach múzeí a zberateľov a ešte niečo… legenda. Niektorí Šálkovčania dodnes tvrdia, že jaskyňa má aj druhý východ práve niekde pri nich. Geológovia našli pri prácach viac jaskynných priestorov a v niektorých skutočne bola aj aragonitová výzdoba, ale na Perlu nemali. Neexistuje ani druhý východ. Čo však vieme s istotou je, že pri Ponikách aragonitová jaskyňa skutočne je!

Richard R. Senček

ČO SKRÝVA ÚKRYT POD URPÍNOM

S legendami spájame miesta a udalosti, ktoré sa zvyčajne stali pred mnohými rokmi a do ľudskej pamäti sa hlboko zapísali. Ich podstata ostala zahalená rúškom tajomstva, a tak si ich generácia za generáciou prifarbovala, až je niekedy ťažké nájsť v týchto príbehoch racionálne jadro. Legendy nie sú vecou minulosti. Aj dnes vznikajú príbehy, ktoré sa možno o pár generácií stanú ďalšími legendami. Jedným z nádejných kandidátov v Banskej Bystrici je aj kryt pod Urpínom.

Ak ste prichádzali vlakom z Radvane, možno ste si všimli objekty, ktoré sa nachádzajú za a neďaleko malej železničnej stanice. Tu je vchod do tajuplného podzemia. Narozprávali sa rôzne príbehy: napríklad o tom, že sa tam zmestí až 5 000 ľudí, určených pre bývalú komunistickú elitu, že má východy až niekde na druhej strane v Radvani a mnoho iných. Kde je pravda? Poďme hľadať!

V súčasnosti má kryt CO pod Urpínom v správe Obvodný úrad Banská Bystrica. Prvé informácie o histórii sme získali u samostatného radcu civilnej ochrany Ing. Karola Kubandu. Mestá od nepamäti bránili svojich obyvateľov pred nebezpečenstvom. Aj Banská Bystrica postavila silné múry. Kameň sa ťažil v priestore medzi súčasnou malou železničnou stanicou až po Krajské riaditeľstvo Policajného zboru. Stavali sa aj tajné chodby. V Kapitulskej ulici existuje jedna, o ktorej sa hovorí, že by mohla slúžiť ako úniková. Na čo naozaj slúžila sa jednoznačne nevie. Legenda hovorí aj o tom, že by mala končiť práve v miestach bývalého kameňolomu.

Prvé informácie o podzemných priestoroch pochádzajú z roku 1867, keď tu pivovarník Rudolf Herritz (pôv. Hric) nechal vybudovať pivnice na pivo. Pivo sa v Bystrici varilo dávno a veľké pivnice boli pre mesto charakteristické. Neskôr sa v týchto priestoroch uchovával ľad, ktorý sa v zime ťažil v Hrone. Ako kryt pre obyvateľstvo začal podzemný priestor slúžiť počas II. svetovej vojny. Po vojne sa začal priestor meniť do súčasnej podoby. Výstavba bola začatá v roku 1953 a skončila v roku 1959. Projekt riadilo Ministerstvo obrany ČSR a bol tajný. Po celú dobu komunistického režimu tu bola stála vojenská služba a kryt bol pre obyčajných ľudí neprístupný.

Spolu s Milanom Žuffom-Ellékom nazrieme do utajovaných priestorov. Bunker bol postavený tak, aby odolal účinkom zbraní hromadného ničenia, mal stálu vojenskú službu a bol tu k dispozícii rozsiahly informačný, spojovací a vyrozumievací systém. Kryt bol viackrát využitý napríklad pri veľkej povodni v Banskej Bystrici alebo pri priemyselnej havárii prietrže nádrže tekutín popolčeka pri Zemianskych Kostoľanoch. Zaujímavú úlohu plnil počas vpádu vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968.

Dodnes nikoho netrápila otázka, ako bolo možné, že vysielanie slobodného Československého rozhlasu bolo počuť až do návratu našich predstaviteľov z Moskvy, keď okupanti obsadili a zablokovali všetky štúdiá. Práve vtedy sa využil aktivovaný systém civilnej obrany. Civilná obrana spadala pod iné kompetenčné zložky než armáda a tak, keď dostala armáda príkaz neodporovať, civilná obrana konala podľa príkazov miestnych veliteľov, ktorí boli prevažne produbčekovsky orientovaní. Dokázala účinne presmerovať verejnú telefónnu sieť a mala k dispozícii vlastné vysielače, ktorými zabezpečovala ďalšie vysielanie až do spomínaného návratu našich predstaviteľov z Moskvy.

Ďalšia história sa začala písať po páde komunistického režimu. Čo sa dialo s krytom potom, opäť priblížime na základe informácii od Ing. Karola Kubandu. Najprv tam bolo zábavné centrum JUMONT. Diskotéky v bunkri boli banskobystrickej verejnosti dobre známe. Počas tejto doby však došlo k závažnému poškodeniu krytu. Neskôr tu firma REPRO SLUŽBA prevádzkovala strelnicu. Priestor však na takýto účel nebol vhodný a dochádzalo k jeho ďalšiemu poškodzovaniu. Preto sa upustilo od ďalších nájmov a kryt sa začal dávať do poriadku. V súčasnosti sa skladá z dvoch únikových chodieb a dvoch centrálnych priestorov. Sú tam obslužné a technické priestory, kde sa nachádza elektrocentrála, filtračné zariadenia, ale aj vlastná studňa. Celková plocha krytu je 473 m^2, z toho pre ukrývanie je určených 324 m^2 a plocha pre obslužné zariadenia je 149 m^2. Úkryt slúži pre 600 osôb.

Aby bol kryt stále pripravený k použitiu, musia sa oň pracovníci obvodného úradu pravidelne starať. Minimálne raz týždenne sa osem hodín vetrá, prísne sa sleduje vlhkosť a vždy sa prekontroluje funkčnosť všetkých nainštalovaných zariadení. Občas sa stane aj to, že kryt pritiahne nežiaducu pozornosť. Preto je neustále monitorovaný a kontrolovaný. Prednostka Obvodného úradu doc. Ing. Mária Seková, PhD., hovorí, že aj v súčasnosti slúži na ochranu krízového štábu v prípade ohrozenia, aby zodpovední pracovníci mohli riadiť činnosť po celom kraji. Vojenský konflikt nám nehrozí, ale stále sú tu aj iné nebezpečenstvá, ako živelné pohromy alebo priemyselné havárie a podobne.

Dnes sme aspoň trochu poodhalili jedno z tajomstiev, ktoré skrýva naše mesto. Ale ešte stále ich máme viac než dosť. Ak viete aj vy o nejakom, ktoré poznáte, alebo ktoré si myslíte, že je potrebné preskúmať, napíšte nám. Budeme veľmi radi, keď sa aj my dozvieme nové zaujímavosti, o ktorých možno vôbec nevieme. Adresu redakcie Bystrického Permonu nájdete v tiráži.

Richard R. Senček

Jedna z dvoch hlavných miestností

Stena poškodená streľbou

Technické priestory

120 ROKOV OBCHODNEJ A PRIEMYSELNEJ KOMORY V BANSKEJ BYSTRICI

Tak ako všetko pokrokové, aj myšlienka vzniku obchodných a priemyselných komôr prišla z Francúzska začiatkom 19. storočia za čias Napoleona. Do Rakúsko-Uhorska sa dostala cez Nemecko a Taliansko. Ríšsky zákon č. 122 z 26. marca 1850 bol základom. Na dnešnom území Slovenska vznikli dve takéto komory: v Bratislave a v Košiciach. Pritom v Uhorsku ich bolo celkom 11. Vyčlenené územia pre činnosť komory boli veľké a ťažko obhospodarovateľné a dosť často sa aj menili. Ustálili sa až v roku 1890. Vtedy totiž bola na našom území zriadená aj tretia obchodná a priemyselná komora so sídlom v Banskej Bystrici.

Zakladateľom banskobystrickej obchodnej a priemyselnej komory bol minister obchodu Gabriel Baross, snáď najvýznamnejší štátnik bývalého Uhorska, rodák z Pružiny, kde je aj pochovaný. Z jeho rozhodnutí a nariadení v záležitostiach hospodárstva, výroby, obchodu, priemyslu, lodnej dopravy, stavby železníc, cestnej siete, poštových úradov a telegrafov, ako aj odborných škôl, často žijeme aj dnes.

Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici bola zriadená podľa paragrafu 4 zák. čl. VI. z r. 1868 č. 5408 z 27. 1. 1890. Vznik obchodnej a priemyselnej komory však tiež má svoju históriu .

R. 1912. Skuteckého ul. vpredu s budovou Obchodnej a priemyselnej budovy

Už v prvej polovici 19. stor. bola ustanovená Maďarská priemyselná spoločnosť. Vyžiadal si to sám život a rozvoj priemyslu, veď napríklad už v r. 1843 a 1846 na priemyselných výstavách bolo potrebné oceniť výrobky z harmaneckých papierní a medaily udelila práve táto spoločnosť. Vznik obchodnej a priemyselnej komory bol teda logickým vyústením vývoja, lebo priemysel a obchod vždy šli ruka v ruke.

Banskobystrická komora zahrnovala územia župy: Zvolen, Orava, Liptov, Tekov, Hont, Novohrad a municipiálne mesto Banská Štiavnica a Banská Belá. Počet členov komory bol 64. Polovica boli vnútorní, ktorých volilo sídelné mesto Banská Bystrica, a druhá polovica vonkajší, ktorých volili volebné podokresy. Na území komory bolo v období jej založenia 2 257 obchodných a 9 416 ostatných živností, 34 akciových bánk a 10 úverných a svojpomocných družstiev.

Pečatidlo priemyselnej komory

Za prvého predsedu obchodnej komory bol zvolený Karol Flittner, riaditeľ banskobystrickej sporiteľne, ktorý túto funkciu zastával až do roku 1913. Za podpredsedov boli zvolení Ľudovít Borbély, generálny riaditeľ Rimamuránskej železnice v Salgótarjáne, a Imrich Verebély, majiteľ továrne na nábytok z ohýbaného dreva vo Zvolene. Tajomníkom sa stal dr. Štefan Holesch, banskobystrický mestský hlavný notár. Volilo sa na päť rokov. Ale aj podľa nutnosti. V r. 1913 bol za predsedu zvolený Eugen Dohnányi a v r. 1915 Ing. Ľudovít Rosenauer mladší, keď Karol Bárczy neprijal poverenie na túto funkciu.

Obchodná a priemyselná komora zohrala významnú úlohu pri spriemyselňovaní Uhorska na prelome storočia – pri budovaní ciest, železníc, rozvoji priemyslu a obchodu, hlavne exportu a pri zakladaní a podpore obchodných a odborných škôl. V r. 1902 bola založená Vyššia obchodná škola v Banskej Bystrici, odborná keramická škola v Lučenci, Strojnícka a garbiarska škola v Liptovskom Mikuláši, Čipkárska škola v Kremnici s pobočkou na Starých Horách, dielne na drevené hračky v Banskej Štiavnici, organizovala kurzy na výrobu košíkov, ako aj jednoduchých náradí pre dennú potrebu. Vydávala svoj časopis Hospodárske správy. Vybavovala žiadosti o vydanie živnostenských listov, riešila spory, a tak musela mať aj svojho právnika.

Medaily Uhorskej priemyselnej spoločnosti.

Členovia komory boli volení do komisií centrálnych orgánov v Budapešti, alebo boli nominovaní vlastnou komorou. V r. 1906 to bol sám predseda Karol Flittner v štátnej rade pre dopravu, v r. 1908 Dr. Štefan Holesch v štátnej rade pre priemysel, v r. 1913 stál v čele spoločného kartelu aj pre Rakúsko Ján Hüttner pre oceňovanie rotačne vyrábaných papierov, a v komisii pre výrobu textilu bol Manó Kemény, v daňovej komisii pre pivo Banskobystričan Armin Zsolnai a pivovarník z Vihní Karol Kachelman, v daňovej komisii pre lieh boli Ignác Herczog, majiteľ liehovaru z Lučenca, a veľkoobchodník s liehom Filip Löwy z Banskej Bystrice.

V r. 1904 začala obchodná komora stavbu sídelnej budovy podľa plánu architekta Artúra Sebestyéna. Už o rok bola krásna budova hotová a 1. júla 1905 sa sem komora presťahovala. Krásnu budovu, ktorá stojí na Skuteckého ulici oproti súdu, možno obdivovať aj dnes.

Komora pri takom obrovskom množstve možných i nutných činností pochopiteľne mala lepšie i horšie roky. Veľmi ťažké boli začiatky. Hneď pri vzniku v r. 1890 žiadala banskobystrická súkenka o povolenie užívať uhorský znak. S tým problém nebol, ak mala fabrika dobré výrobky a mala už svoje meno. Omnoho horšie to už bolo so sťažnosťou nábytkovej továrne v Bodenbachu proti továrni s ohýbaným nábytkom v Banskej Bystrici pre kopírovanie jej vzorov podľa paragrafu 39 cisárskeho patentu z 15. 8. 1852. Právnici mali práce vyše hlavy. Komora od prvej chvíle svojho vzniku pracovala na vytvorení ochranných známok pre výrobky. Mnohé z nich poznáme a používajú sa dodnes. Obrana proti pretlaku rakúskeho tovaru a tovaru z iných štátov bola prvoradá úloha. Spotreba a vývoz vlastného tovaru bol prioritou. Tak vidíte – otázka exportu a importu – nič nového pod slnkom!

Činnosť obchodnej a priemyselnej komory je však predsa len najlepšie čitateľná i pochopiteľná z výročných hlásení, hovorilo sa im zjednodušene Ročenka Také hlásenie napríklad za r. 1906 malo 130 strán! A je v nej všetko! Od vysťahovalectva, cez majetok komory, ktorý činil 57 510 korún, cez 23 smrteľných úrazov, množstvo požiarov a inštrukcií pre kominárov, až po skutočnosť, že pri vydávaní licencií a živnostenských listov nie je potrebné uvádzať ani ulicu, ani číslo domu, ak mesto nemá viac ako 20 000 obyvateľov!

Medzi dobré roky komory patrilo obdobie 1906 až 1913. Boli to šťastné roky, zdalo sa že slnko ani nezapadá, prečo by aj, veď bolo množstvo osláv, výročí. Oceňovali zamestnancov dlhodobo verných podniku sumou 100 korún, čo bol veľmi slušný peniaz, oceňovali sa mamičky s mnohými deťmi, učitelia, podniky aj podnikatelia. Udeľovali sa krásne diplomy, ktoré aj dnes možno ešte nájsť v ráme na starých povalách.

V r. 1911, 30. júna a 1. júla zažila banskobystrická komora, ale aj celé mesto, veľkú slávnosť. Na pozvanie domácej komory tu bolo dvojdňové zasadnutie Uhorskej komory. Domácu komoru zastupovali v neprítomnosti predsedu Flittnera dvaja podpredsedovia - Ing. Ľudovít Rosenauer mladší, ktorý zasadanie aj viedol, a Karol Bárczy a prvý tajomník Dr. Štefan Holesch s druhým tajomníkom, ktorým bol Dr. Emil Dienes. Na túto veľmi významnú udalosť sa spomínalo ešte mnoho rokov.

V tom istom roku začiatkom augusta pricestovalo do Budapešti 100 amerických obchodníkov z Bostonskej obchodnej komory. Na stretnutí s nimi zastupoval banskobystrickú komoru Dr. Štefan Holesch. V októbri sa bolo možné zúčastniť študijnej cesty za 501 korún na trase: Budapešť – Miláno – Turín – Benátky – Rím a späť.

Začiatok júla 1915. V krásnej zasadacej miestnosti obchodnej a priemyselnej komory bola veľká slávnosť. Zasadačka bola obohatená novým krásnym umeleckým dielom, ktoré na objednávku komory zhotovil slávny domáci maliar Dominik Skutecký. Na stenu práve zavesili obraz Jeho výsosti cisára a kráľa Františka Jozefa I. v životnej veľkosti. Bola to posledná veľká slávnosť komory a nie len jej!

Vojnové roky priniesli nové, smutné povinnosti. Dohliadať nad prvou, druhou i treťou vojnovou pôžičkou. Dohliadať nad vyplácaním drahotného príplatku, dohliadať nad vyplácaním vdovského a sirotského príplatku, na zber farebných kovov, na zber hliníka, gumy, kaučuku, šatstva pre vojakov.. Dbať, aby železnica slúžila v prvom rade armáde. A množstvo iných záležitostí.

V r. 1918 už nový cisár a kráľ ešte stihol začiatkom októbra vyznamenať za zásluhy o národné hospodárstvo v ťažkých časoch vojnovým krížom II. triedy Ing. Ľudovíta Rosenauera a Dr. Karola Bárczyho. Medzitým boli už zrekvirované aj zvony pre vojnové účely. Takže to bolo vlastne posledné zvonenie. Pre monarchiu určite a či aj pre bystrickú komoru – to v tej chvíli ešte nikto nevedel!

Michal Kiššimon, Ing. Ľubomíra Slobodová

CHATA NA PANSKOM DIELI

Prvá turistická chata (útulňa) v okolí Banskej Bystrice vznikla zásluhou zvolenskej sekcie Uhorského karpatského spolku (Magyarországi Kárpát Egyesület - MKE) v r. 1905 - 1906 spolu s rozhľadňou na vrchole Panského dielu (1 100,2 m n. m.), ktorý sa v tom čase nazýval Rákoczi hegy.

Útulňa bola dreveným zrubom primknutým k základným trámom veže rozhľadne (Rákoczi torony), ktorá mala navrchu krytú vyhliadkovú plošinu s možnosťou diaľkových výhľadov pomocou ďalekohľadu. Náklady na výstavbu z väčšej časti hradil MKE, drevo poskytol lesný erár zdarma. V ročenke (évkönyv) zvolenskej sekcie MKE za rok 1906 sa vyzdvihuje zásluha členov spolku Emila Tulinského a Neuserta, ktorí sa nielenže nadchli touto ideou, ale nepoznajúc námahu, obetavo zozbierali značnú sumu na jej uskutočnenie. Väčším darom prispel kráľovský radca Teofil Štádler. Uznanie bolo vyslovené aj staviteľom Hudecovi (Hugyecz) a Rosenauerovi, ktorí sa nielenže na stavbu podujali, ale ju aj po prekonaní mnohých ťažkostí úspešne dokončili, pričom ochotne poskytovali potrebný materiál aj na splátky. V r. 1906 vzrástol počet členov zvolenskej sekcie MVE zo 124 na 155.

Útulňa a vyhliadková veža na Panskom dieli neboli obhospodarované, avšak kľúče pre záujemcov boli k dispozícii v Göllnerovej lekárni na námestí v Banskej Bystrici. Navrhovalo sa však uložiť kľúče aj v Obecnom dome na Španej Doline.

V prvom polroku 1907 dobové noviny priniesli správu, že útulňu na Panskom dieli (zrejme neznámy vandali) veľmi poškodili a pokúsili sa ju aj podpáliť. Na opravu v r. 1907 vyčlenili 950 K. V r. 1908 na južnej strane vyhliadkovej veže umiestnili obraz sochy svätej Anny – patrónky obce Špania Dolina. V r. 1909 bol zapožičaný kľúč od útulne a vyhliadkovej veže na Panskom dieli celkom 21-krát.

Pokračovateľom Uhorského karpatského spolku na Slovensku sa po roku 1920 stal Karpatský spolok (Karpathenverein). V roku 1923 vznikla v Banskej Bystrici odbočka Karpatského spolku, ktorá mala v tom čase 58 členov. Útulňa s rozhľadňou na Panskom dieli bola vtedy už značne poškodená, avšak odbočka tohto spolku nedisponovala finančnými prostriedkami potrebnými na opravu. Určitými čiastkami síce vypomohlo ústredie Karpatského spolku v Kežmarku, ale náklady to nemohlo pokryť. Napriek tomu jednou z hlavných úloh odbočky bolo zabezpečiť obnovu prevádzky tejto útulne. V r. 1925 odbočka za pomoci Klubu československých turistov (KČST) pre verejnosť aspoň provizórne sprístupnila svoju útulňu na Panskom dieli. Vyžadovala sa však dôkladná rekonštrukcia s nákladom asi 25 tisíc korún. Žiadosti o výpomoc boli adresované Krajinskému úradu v Bratislave, Okresnému úradu v Banskej Bystrici i mestskej rade. Okresný úrad však projekt rekonštrukcie zamietol ako nepostačujúci a prv prisľúbený príspevok neposkytol. Najzákladnejšie práce na útulni (oprava strechy a okien, inštalácia pece) zabezpečila odbočka za pomoci predsedníctva spolku darovaním príspevku za r. 1932 a 1933 na rekonštrukciu útulne. Počas osláv 60. výročia založenia Karpatského spolku v r. 1933 uviedla odbočka v Banskej Bystrici zrekonštruovanú chatu na Panskom dieli opäť do prevádzky. Za správcu chaty bol zvolený Ján Sabadoš. Na nešťastie však v apríli 1935 chatu úplne zničil požiar.

Chata Ski klubu v sedle Šachtička pod Panským dielom pri otvorení 9. 11. 1941

Odbočka Karpatského spolku chcela zhorenú chatu nahradiť novou, avšak nemala na to potrebné prostriedky. Obrátila sa preto so žiadosťou o finančnú pomoc na Krajinský úrad s odôvodnením, že Panský diel je obľúbenou a vysoko navštevovanou lokalitou. Krajinský úrad však žiadosť zamietol, pretože o materiálnu pomoc už predtým požiadal Ski klub a navrhol preto, aby postavili spoločnú chatu, čo však narazilo na neprekonateľné prekážky z obidoch strán. Pretože odbočka Karpatského spolku na výstavbu chaty získala od mesta podporu 5 000 korún a 8 500 korún dostala od poisťovne ako náhradu za vyhorenú chatu, po konečnom zamietnutí návrhu na spoločnú chatu sa pokúsila získať povolenie na výstavbu vlastnej chaty na Panskom dieli. Vojenské orgány však z neznámych strategických dôvodov kategoricky nesúhlasili s výstavbou chaty na pôvodnom mieste a preto príslušné povolenie kompetentné úrady nevydali.

V r. 1937 postavil Ski klub drevenú zrubovú chatu s kamennou základovou pätkou na severnom úpätí Panského dielu, v sedle Šachtička (980 m n. m.). Pre nedostatok finančných prostriedkov však nemohla byť úplne dokončená. Až v r. 1941 sa podarilo miestnemu odboru Klubu slovenských turistov a lyžiarov (KSTL) za značných finančných obetí chatu dokončiť - ovakovať miestnosti a vybaviť interiér tak, aby mohla vyhovieť všetkým nárokom turistov a lyžiarov. Nájomcom tejto chaty sa stal „chatník" Ján Štric, po ktorom ju prevzal do nájmu Juraj Solivajs, švagor chatára zo Suchého vrchu Mateja Cimmermanna. Slávnostné odovzdanie chaty pod Panským dielom turistickej a lyžiarskej verejnosti sa konalo v nedeľu 9. novembra 1941 o pol dvanástej hodine. Práve pri tejto príležitosti usporiadal miestny odbor KSTL Banská Bystrica spoločný výlet svojich členov a ostatných priateľov a milovníkov turistiky a lyžiarstva na chatu pod Panským dielom.

Chata Karpatského spolku s rozhľadňou na Panskom dieli v r. 1906

Prednosťou tejto chaty bol pomerne ľahký prístup, a preto bola hojne navštevovaná. V tom čase bol odporúčaný prístup zo železničnej zastávky Špania Dolina prechodom cez túto obec a ďalej po zelenej značke až ku chate, čo trvalo 1,5 - 2 hodiny. Pod železničnou stanicou (pri viadukte) bola aj zastávka autobusov, pričom toto spojenie bolo výhodné najmä v nedeľu. Peší prístup z Banskej Bystrice cez Sásovú a Panský diel po belasej značke sa dal zvládnuť za 2 hodiny. Dôvodom vysokej návštevnosti chaty a jej okolia v lete bol pobyt v nádherných ihličnatých lesoch a jedinečný výhľad z temena Panského dielu, v zime zas skvelé lyžiarske terény a krásny zjazd až do samotného mesta.

Počas druhej svetovej vojny chata pod Panským dielom ľahla popolom. Po vojne na podnet Vládneho výboru pre cestovný ruch pri SNR v r. 1965 sa podujala TJ Lokomotíva vybudovať v oblasti Panského dielu pre lyžovanie a turistiku prímestskú rekreačnú oblasť. V r. 1968 bol už v prevádzke na Španej Doline 1 000 m dlhý lyžiarsky vlek s údolnou stanicou, v ktorej bol Loko-klub s kuchynkou a priestorom pre ubytovanie asi 10 ľudí. Pod Panským dielom v sedle Šachtička začala TJ budovať za pomoci turistov, ktorí tam odpracovali stovky brigádnických hodín, 4 zrubové chatky a 500 m dlhý lyžiarsky vlek na Panský diel. Tesne pred dokončením realizácie Chatovej základne TJ Lokomotíva pod Panským dielom sa začal v r. 1971 zaujímať o túto atraktívnu oblasť Stredoslovenský krajský národný výbor (S-KNV), ktorý sa rozhodol na pozemku pôvodne určenom na výstavbu chatiek vybudovať Učebné stredisko Šachtičky. A tak namiesto Chatovej základne TJ Lokomotíva pod Panským dielom na Šachtičke potom vyrástol veľký rekreačný objekt S-KNV, v ktorom niekoľko rokov sídlila Krajská politická škola. V súčasnosti sa tam nachádza moderný rekreačný areál Šachtička s horským hotelom, lyžiarskymi vlekmi, zjazdovkami a ďalšou vybavenosťou. Terajší prístup z Banskej Bystrice je pohodlnou asfaltovou cestou, ktorá vedie Nemčianskou dolinou.

Július Burkovský, Dušan Kaliský

ZAČIATKY FUTBALU V BANSKEJ BYSTRICI III. časť

Skončila strašná svetová vojna. Názov prvá dostala až o dvadsať rokov neskoršie. A život aj ten futbalový si hľadal miesto pod slnkom. V Banskej Bystrici sa utvorila Sokolovská XI pod vedením Karola Skálskeho. Bola tu FRTJ so svojim mužstvom Rudá Hviezda. A hneď po vojne založil Ján Móry klub BAC, ktoré malo silné mužstvo. Boli tu hlavne domáci hráči: Ivanič, Rybár, Markovič, Knapp, bratia Wünschovci, Klimovci, Štróbl, Látok, Fillo, Kohút a ďalší. Všetky tieto mužstvá však čoskoro zanikli. Možno aj preto, že ešte v r. 1919 na podnet akademického sochára Motošku vznikol veľký a silný klub – Slávia Banská Bystrica

V máji 1920 zavítala do Banskej Bystrice pražská pýcha Meteor. 1. a 2. máj bol sviatkom vzájomnosti. Oba zápasy vyhral Meteor – 12:2 a 3:1. Bystričania si uľavili tým, že vymysleli heslo: *Len sa hore bratia a góly sa stratia*. Hralo sa s Ružomberkom, Lučencom - vždy víťazne. Prišla výhra v Leviciach 4:2. Dobová tlač píše: „Hra vážna. Hralo sa nohami a nie jazykom". V Slávii bol vynikajúci Klas, Petrželka a Bučan. Zájazd do Bratislavy bol katastrofálny. Hralo sa vo vysokej tráve, polčas 3:1 pre Sláviu, nakoniec prehra 3:5, vďaka sudcovi. Vyhralo sa v Ružomberku 2:1. Dobre zahrali Kojziar, Mezera, Schlosser a stále silno obsadený Klimo. V auguste prišla výhra s Pardubicami 4:1 a na druhý deň prehra 2:3. Na odvetu prišla Bratislava a vyhrala 3:1. A hor sa do Prahy! Prvý zápas vyhral Meteor, na druhý deň odvetu pred generálom Šnejdárkom vyhrala Slávia 2:1. Večer boli na vystúpení komika Červienku, smiali sa ešte aj vo vlaku. V septembri nám dali na našej vlastnej ďateline Košice 5 gólikov a vyhralo sa v Mikuláši o gól 3:2. Hra mierno–silná. Uspokojive sudcoval Motoška. Návšteva primalá. Prišiel zájazd z Prahy – Č.A.F.C. Královy Vinohrady. V prvom zápase nám naložili 7 a v druhom ešte 3 „knedlíky" do našej siete. Hra však bola pekná, mierna, pôžitná. Keďže majstráky neboli, hralo sa len priateľsky.

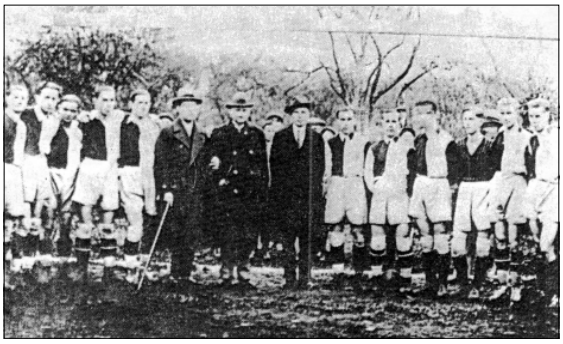

ŠK Slávia Banská Bystrica r. 1928 (hore) a 1930 (dole)

V septembri 1921 slávisti vyhrali neoficiálne majstrovstvá Slovenska, keď doma porazili Bratislavčanov 4:0 a do r. 1928 boli stále majstrami v juhoslovenskej futbalovej župe. O rok túto súťaž zrušili.

K najstarším ihriskám patrila prašná lúka, kde je dnes poliklinika. Ihrisko na nábreží Hrona muselo ustúpiť výstavbe vojenského veliteľstva a bolo presťahované na Uhlisko a to slúžilo svojmu účelu do r. 1959, keď boli dokončené Štiavničky.

Zaujímavý bol r. 1923. Mužstvá museli nahlásiť aspoň dvoch rozhodcov ku skúškam, ktoré boli vo Zvolene, neskoršie aj v Bystrici. Kto neposlal, nemohol hrať! Bystrica ich mala dostatok. Sídlo pre juhoslovenskú futbalovú oblasť v Banskej Bystrici bolo v Kapitulskej ulici č. 15. Boli aj iné zaujímavosti: bol zákaz hrať proti klubom SK Žilina, SK Vrútky, Tatran Žilina, SK Sučany a SK Dolný Kubín až do odvolania. Zákaz platil neskoršie aj pre populárny Ferencváros.

Cirkus bol aj s rozhodcovskými skúškami. Prvý skúšobný komisár z Prahy bol falošný a nemal licenciu. Sudcovské skúšky spravili: Babuljak, Duchek, Vrátny, Pittner, Bömches, Riant, Laboda, Klein a Hrabek. Nikto iný súťažné zápasy nesmel pískať! Domáce zápasy Slávie mali aj spestrenie, lebo množstvo pánov i dámy pozerali zápasy bez platenia zo záhrady pána Klímu. Preto bola vznesená požiadavka na fotografa, aby mohli byť verejne pranierovaní.

15. septembra 1923 bola definitívne uznaná futbalová župa juhoslovenská so sídlom v Banskej Bystrici. Medzičasom Slávia rozprášila Zvolen 6:0, SK Žilinu 3:0, Lučenec 7:0 a 6:1. V tých časoch stabilne dobre hrávali: Bömches, Rybár, Markovič, Švec, Evan, Haschko aj Fischer, ale snažili sa aj ostatní. Prišli aj prehry s Meteorom 0:3, s Viktoriou Plzeň 2:7 a v Bratislave 2:1.

V r. 1924 hrala Slávia B. Bystrica súťažne s týmito mužstvami: Slávia Lučenec, Slovan Rimavská Sobota, ZTC Zvolen, SK Kremnica, SK Tisovec a SK Brezno. Pre zaujímavosť, Zvolen porazila na jej vlastnej ďateline 1:8!

V r. 1925 mali Zvolenčania zase smolu a prehrali 0:5 doma. Ale aj Slávia sa mala ešte čo učiť. Prehrala so Slavojom Žižkov Praha 2:6 a so Židenicami 0:14! Boli aj pozitíva. Založilo sa mužstvo Slávia Junior, za ktoré hrali: Prochádzka – Peterberger, Lossonci – Feldmayer, Lichtner, Jánoš – Sobota, Šteiner, Štefko, Lupták a Löwy. Hrávali aj ďalší, ako Novák, Dobrík, Murgaš a Krbes. Založené bolo aj mužstvo starých pánov. Stretneme tu mená ako Neubauer, Drgáč, Turek, profesor Šofr, Korbeľ, Peřina a ďalší. V týchto časoch veľmi veľa urobil pre šport aj futbal Msgr. František Mesík – Vajda. V r. 1927 bol do čela futbalového diania zvolený Dr. Jozef Kelemen – pravotár.

Na konci desaťročia viedol mužstvo kapitán Valter. Káder tvorili: Hliva, Tomášek, Novák, Fischer, Fuchs, Antal, Zorkóczy, Matyasovský, Loos, Šťastný, Luc, Mozolányi, Hrázsky, Feldmajer, Jánoš, Vyletel, Grobár, Chlapec. Skončila sláva Slávie.

13. apríla 1934 bol založený nový klub: ŠK Banská Bystrica. Prišli nové tváre, ako Gosiorovský, Štróbl, Šóš, Gašpar, Sedílek, Vígh, Béreš.

V r. 1935 hrali v súťaži tieto mužstvá: Lučenec, Brezno, Utekáč, Banská Bystrica, Rimavská Sobota, Kremnica, Handlová a Tisovec. ŠK rozprášila Kremnicu 8:0 a v Brezne vyhrala 5:1. Zaujímavé sú aj nové mená ako Majoroš, Nemeš, Petrík, Drechsler, Švarc Matúška. Všetko sa však chystalo do Budapešti na slávny zápas Ferencváros – Sparta. V tých časoch výkvet futbalu na kontinente. Nič na tomto zájazde nemení ani skutočnosť, že zápas v Lučenci sa nedohral!

V r. 1936 po 5 gólov schytali od Bystrice Ružomberok, Vrútky aj Lučenec. Zvolen ako už tradične nakúpil 6, Brezno 7 a Dolný Kubín rovných 10 gólov. Bystrica však prehrala doma s I.Č. ŠK Bratislava 2:6. Pozitívom boli nové mená ako Vojík, Korbář, Čižmár. Mesto dalo na futbal 1 500 korún podpory na zakúpenie výstroja. Chystala sa výprava na finále stredo-európskeho pohára do Viedne, kde sa stretli mužstvá Sparta – Austria.

V r. 1937 bola hlavnou témou kvalifikácia o postup do najvyššej súťaže. Bystrica v nej však neuspela. Nálada v celej Európe bola veľmi pochmúrna. Aj futbal akosi nebol ten, ako býval.

V r. 1938 sa hralo o Pohronský pohár Dr. Kelemena. V rozhodujúcom zápase turnaja zvíťazila ŠK Banská Bystrica nad ZTK Zvolen rozdielom dvoch tried 6:1. Góly dali Dostál 3, Rybár a Drechsler. Pohár víťazovi odovzdával sám Dr. Kelemen. V reorganizovanej súťaži hrala Banská Bystrica s mužstvami: Utekáč, Lučenec, Brezno, Podbrezová, Rimavská Sobota, Cinobaňa a RŠK Radvaň. V Lučenci prehrala Bystrica 4:7. No všetci sa už tešili na zájazd do Juhoslávie a aj mesto prispelo sumou 1 500 korún. Prišla Sparta Praha, aby s výberom oblasti vyhrala rozdielom triedy. Tento zápas podporilo aj mesto sumou 4 000 korún. V polovici roka prišla Viktorka z Plzne a prehrala s Bystricou 3:5. Aj preto si pripomeňme víťaznú zostavu: Béreš – Chladný, Korbáť – Drechsler, Mistrík, Nemeš – Heřmánek, Veselovský, Dostál, Rybár a Gašpar. Góly: striedajúci Slivka 2, Dostál, Veselovský a Gašpar. Druhá svetová vojna už klopala na dvere a futbal sa zase ocitol v ofsajde.

Michal Kiššimon

BYSTRICKÝ PERMON

Vydáva: Občianske združenie Banskobystrický geomontánny park, **Vychádza štvrťročne.** Šéfredaktor**: Ing. Pavel Gender.** Zodpovedná redaktorka**: PaedDr. Slavomíra Očenášová-Štrbová, PhD.,** Redakčná rada**: Ján Baláž, doc. PhDr. Jolana Darulová, CSc., Mgr. Jozef Ďuriančik, PaedDr. Dušan Jarina, Igor Chromek, Milan Žuffa-Ellek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková, RNDr. PhDr. Richard R. Senček, PhD., Michal Kiššimon,** Grafická úprava**: PaedDr. Dušan Jarina,** Adresa redakcie: **Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica,** e-mailový kontakt**: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com,** Tlač**: Print – Svetlík Štefan, Slovenská Ľupča,** Registr. číslo: **OÚ-OPT-1/2003. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk** v podadresári kultúra a **www.permon.eu**